

**Ehl-i Tasavvufun İbnü'l-Arabî'ye Yönelik Tenkitleri:
Alâüddeve Simnânî Örneği***

*Criticism against Ibn al-Arabî from among Sūfî's:
the Case of 'Alā' al-Dawla al-Simnānî*

Kübra Zümrüt Orhan

Dr., Serbest Araştırmacı

PhD., Independent Researcher

Nevşehir, Turkey

kubrazumrutorhan@gmail.com

orcid.org/0000-0002-6286-0589

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

* Bu çalışma 2016 yılında tamamladığımız “Alâüddeve Simnânî ve Tasavvufî Görüşleri” başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. This article is extracted from my doctorate dissertation entitled “‘Alā’ al-Dawla al-Simnānî and His Sūfî Thoughts”, (PhD Dissertation, Marmara University, İstanbul/Turkey, 2016). Alâüddeve Simnānî hakkında çalışmam hususundaki teşviklerinden ötürü Prof. Dr. Necdet Tosun hocama müteşekkirim. Katkılarından dolayı Abdullah Taha Orhan’a ve Enes Tüzgen’e teşekkür ederim.

Received / Geliş Tarihi: 03 July / Temmuz 2019

Accepted / Kabul Tarihi: 19 November / Kasım 2019

Published / Yayın Tarihi: 15 December / Aralık 2019

Pub Date Season / Yayın Sezonu: Aralık / December

Volume / Cilt: 23 **Issue / Sayı:** 2 **Pages / Sayfa:** 631-649

Cite as / Atıf: Orhan, Kübra Zümrüt. “Criticism against Ibn al-Arabî from among Sūfî's: the Case of ‘Alā’ al-Dawla al-Simnānî [Ehl-i Tasavvufun İbnü'l-Arabî'ye Yönelik Tenkitleri: Alâüddeve Simnānî Örneği]”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 23/2 (December 2019): 631-649.

<https://doi.org/10.18505/cuid.586537>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuid>

Criticism against Ibn al-Arabî from among Süfî's: the Case of 'Alā' al-Dawla al-Simnānî

Abstract: 'Alā' al-Dawla al-Simnānî (d. 736/1336) was a Kubrawî sheikh lived in Simnān one hundred years after Ibn al-Arabî (d. 638/1240). He authored around ninety works in Arabic and Persian on various fields within Süfîsm, raised many disciples. His contribution to the süfî tradition mainly come to forefront regarding problems like unity, *latāif* (subtle organs), *rijāl al-ghaib* (men of the unseen), *wāqia* (dream-like mystical experiences) and *tajallî* (manifestation). Simnānî's understanding of the unity influenced subsequent süfî's and specifically Ahmad Sirhindî (d. 1034/1624) and his sheikh Bāqîbillah's (d. 1012/1603) views of the unity overlap with Simnānî's one. In *Maktûbât*, Sirhindî who developed the idea of unity of the seen against the unity of the existence expresses that his understanding of being is the same with Simnānî's one. Simnānî is also known as the first critic of Ibn al-Arabî's conception of the unity among süfî's. Such that, whenever his name is mentioned the first thing comes to one's mind has been his criticism against Ibn al-Arabî. However, his criticism against Ibn al-Arabî was not studied as a whole looking at his *ouvre*. Studying Simnānî's works, it is seen that his criticism is concentrated on two main problems. First is Ibn al-Arabî's employing the concept *wujūd al-mutlaq* (absolute being) for God. He maintains that it is not convenient to use this concept for al-Haq. His second criticism is against a sentence mentioned in *al-Futūhāt*: "سبحان من أظهر الأشياء وهو عينها". In this article, causes for Simnānî's critiques will be discussed and both süfî's conceptions of *wujūd al-mutlaq* and 'ayn (quintessence) will be studied.

Summary: One of the famous names in the Kubrawî tradition, 'Alā' al-Dawla al-Simnānî is a sheikh who lived in the city of Simnān in the contemporary Iran between 659-736/1261-1336. In his youth, he served in the service of Arghūn Khan (r. 1284-1291) in the İlkhānid Palace; and later, after a spiritual experience, he left the palace and turned to a Şüfî life. For a certain period, he continued worshipping and *riyādhāt* (spiritual fight against the evil commanding self) on his own, and looked for a guide convenient to his character. Eventually, he became the disciple of the Kubrawî sheikh in Baghdad, Nūr al-Dīn 'Abd al-Rahmān Isfarāyīnî (d. 717/1317), and obtained *ijāzah* (permission) for *irshād* (guidance). After that, with the instruction of his sheikh, he went back to Simnān; and spent rest of his life with guiding his disciples and writing scholarly works. He authored around ninety works in Arabic and Persian on various fields within Süfîsm. His contribution to the süfî tradition mainly comes to forefront regarding problems like unity, *latāif*, *rijāl al-ghaib*, *wāqia* and *tajallî*; and influenced subsequent süfî's. Simnānî's influences can best be seen on the founder of the Mujaddidiyya branch of Naqshbandiyya, Ahmad Sirhindî (d. 1034/1624), and Sirhindî's sheikh Bāqîbillah (d. 1012/1603). In a letter Bāqîbillah wrote to Sirhindî, he mentions certain differences between Simnānî's understanding of unity and unity of the existence by stating that Simnānî's path is not that of unity of the existence, and that his *shuhūd* (seen) is the most perfect *shuhūd*. Also in the *Maktûbât*, Sirhindî expresses that his understanding of being is the same with that of Simnānî's.

Simnānî is also known as the first critic of Ibn al-Arabî's conception of being and unity among süfî's. It would not be incorrect to say that he is more famous for this critique so much so that whenever his name is mentioned the first thing comes to one's mind has been his criticism against Ibn al-Arabî. The main reason for this is that a letter Simnānî wrote to one of the followers of Ibn al-Arabî, 'Abd al-Razzāq al-Kāshānî (d. 736/1335) in which Simnānî criticizes Ibn al-Arabî's conception of unity, was included in the famous work of Abd al-Rahmān Jāmî (d. 898/1492), *Nafakhāt al-uns*. This letter's presence in the *Nafakhāt* played a vital role in its publicity. For this reason, it can be said that *Nafakhāt* made Simnānî famous. Yet, it should also be said that the fame stemming from *Nafakhāt* is incomplete and it is just about one aspect of Simnānî, a scholar who authored dozens of books on the Süfîsm. Moreover, it is not correct to defend that Simnānî's statements in that letter reflects a full picture of his opinion about Ibn al-Arabî. Hence, to have a better understanding of his criticism and thoughts about Ibn al-Arabî, one should explore other works of Simnānî as well.

Studying Simnānî's works, it is seen that his criticism is concentrated on two main problems. First is Ibn al-Arabî's employing the concept *wujūd al-mutlaq* for God. His second criticism is against a sentence mentioned in *al-Futūhāt*: "سبحان من أظهر الأشياء وهو عينها". To understand the first criticism,

one needs to know the meaning both süfî's attribute to the concept of *wujūd al-mutlaq*; and for the second the meaning they attribute to the concept of 'ayn.

First, it should be known that Ibn al-Arabî did not think of being as a form category the members of which are beings. To the contrary, he uses *wujūd* exclusively for the Eternal, and refrains from using the concept of *wujūd* for the creation; and calls them *mawjūd*. In other words, Ibn al-Arabî differentiates between being and existence; and limits the concept of being only for the al-Haqq. Ibn al-Arabî states this view repeatedly in statements such as "*al-Haqq* (the Truth) is being; things, however, are attributes of being." What Ibn al-Arabî means by *wujūd al-mutlaq* is al-Haqq who is *wajib al-wujūd* (the Necessary Being) and free from all restrictions. Thus, in a certain sense *wujūd al-mutlaq* means *wajib al-wujūd*.

By writing that "*Wujūd al-Haqq* is the essence of *wajib al-wujūd* who is qualified with the perfect attributes of eternity and infinity. Absolute Being is the actions emanating from these attributes. *Wujūd al-Muqayyad* (the Limited Being) is the outcome that comes into existence as a result of these actions", Simnānî explicitly states that for him Absolute Being is the actions of al-Haqq. What one can understand from the statements of both süfî's is that while by *wujūd al-mutlaq* Ibn al-Arabî refers to *wajib al-wujūd* (i.e. the essence of al-Haqq), for the same term Simnānî refers to actions of al-Haqq. Since in criticizing Ibn al-Arabî, Simnānî takes into account his own definition of the term *Wujūd al-Mutlaq* as the actions of al-Haqq, his criticisms are not valid. In fact, both exonerate al-Haqq from all the conditions. However, while Ibn al-Arabî chooses to verbalize the existence of God with the concept of "Absolute Being", Simnānî only approves to express the existence of God with the concepts of *wajib al-wujūd* and al-*Wujūd al-Haqq* and differing from Ibn al-Arabî attributes the meaning of the actions of God to the concept of Absolute Being.

Simnānî's second critique against Ibn al-Arabî is related to this sentence: "سبحان من أظهر الأشياء وهو عينها". An annotation that is written by Simnānî on a page which is out of his gloss on *al-Futūhāt* is highly harsh reads as follows: "O, followers of the most deviant leader! If you hear that one says that your sheikh is identical with his beard, put the claim that he is identical with his rejectoments aside, should you accept this and tolerate him?" It is understood from these sentences that Simnānî considers the concept "al-ayn" as the essence of that thing. Though, the word "al-ayn" is one of the most multi-meaning word in the Arabic language and in Ibn al-Arabî's works it is used with various meanings such as eye, the quintessence, spring, water source, tangible being of a thing, the essence of a thing and so on. The usage as "the essence of a thing" is very much common in Ibn al-Arabî's works. It is interesting that while this word has so many meanings, Simnānî takes one meaning as base and blaspheme against Ibn al-Arabî.

It is obvious that the main cause for Simnānî's critique against Ibn al-Arabî in both problems is his attribution to the concepts different meanings than Ibn al-Arabî and then judging him in the context of his attributes.

Keywords: Süfism, 'Alā' al-Dawla al-Simnānî, Ibn al-Arabî, Unity, Wujūd Al-Mutlaq (Absolute Being), 'Ayn (Quintessence).

Ehl-i Tasavvufun İbnü'l-Arabî'ye Yönelik Tenkitleri: Alâüddevle Simnânî Örneği

Öz: Alâüddevle Simnânî (ö. 736/1336), İbnü'l-Arabî'den (ö. 638/1240) bir asır sonra, Simnânî'da yaşamış bir Kübrevî şeyhidir. Arapça ve Farsça olmak üzere tasavvufun çeşitli alanlarına dair doksan civarında eser kaleme almış, pek çok mürid yetiştirmiştir. Onun tasavvuf geleneğine katkıları özellikle vahdet, letâif, ricâlu'l-gayb, vâkıa ve tecellî gibi konularda ön plana çıkmaktadır. Vahdet konusunda kendinden sonra gelen süfileri etkilemiş olan Simnânî'nin vahdet anlayışı, İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî (ö. 1034/1624) ve Sirhindî'nin şeyhi Bâkî Billâh'ın (ö. 1012/1603) vahdet anlayışlarıyla örtüşmektedir. Vahdet-i vücûd anlayışına karşı vahdet-i şühûd anlayışını geliştiren Rabbânî, *Mektûbât*'ında, kendi varlık anlayışının Simnânî'nin varlık anlayışıyla aynı olduğunu belirtmektedir. Öte yandan Simnânî, İbnü'l-Arabî'nin vahdet anlayışını eleştiren ilk süfî olarak bilinmektedir. Öyle ki, onun ismi anıldığında ilk akla gelen İbnü'l-Arabî'ye yönelik eleştirileri olmuştur. Bununla birlikte onun İbnü'l-Arabî'ye yönelik eleştirileri, eserlerinin tamamı görülerek etraflıca araştırılmamıştır. Simnânî'nin eserlerine bakıldığında onun İbnü'l-Arabî'ye yönelik eleştirilerinin

634| Kübra Zümriit Orhan. Ehl-i Tasavvufun İbnü'l-Arabî'ye Yönelik Tenkitleri: ...

iki temel noktada temerküz ettiği görülür. Bunlardan ilki Allah hakkında vücûd-i mutlak kavramını kullanmasına yöneliktir. Simnânî, eserlerinde Hak için vücûd-i mutlak kavramını kullanmayı doğru bulmadığını ifade etmektedir. Onun ikinci temel eleştirisi, *el-Fütûhâtu'l-Mekkiyye*'de yer alan "Sübhâne men ezhare'l-eşyâe ve hüve aynuhâ" cümlesinedir. Bu çalışmada Simnânî'nin bu eleştirilerinin sebepleri üzerinde durulacak, her iki sūfinin *vücûd-i mutlak* kavramına ve *ayn* kelimesine yüklediği anlamlar incelenecektir.

Özet: Kübreviyye tarikatının önemli simâlarından olan Alâüddevle Simnânî, 659-736/1261-1336 yılları arasında, bugünkü İran topraklarında yer alan Simnân'da yaşamış bir şeyhtir. Gençliğinde İlhanlı sarayında, Argun Han'ın (1284-1291) hizmetinde bulunmuş, daha sonra yaşadığı mânevî bir hâl üzerine saraydaki hayatını bırakarak tasavvufî hayata yönelmiştir. Bir müddet kendi başına ibâdet ve riyâzatlâ meşgul olmuş, bu süre zarfında meşrebine uygun bir mürid aramıştır. Nihayet Bağdat'ta bulunan Kübrevî şeyhi Nüreddin Abdurrahmân İsferyîni'ye (ö. 717/1317) intisâb etmiş ve kendisinden irşâd icâzeti almıştır. Ardından, onun emriyle memleketi Simnân'a dönerek vefâtına kadar burada mürid yetiştirmek ve eser te'lif etmekle meşgul olmuştur. Tasavvufun çeşitli konularına dâir Arapça ve Farsça olmak üzere doksan kadar eser kaleme alan Simnânî, özellikle vahdet, letâif, ricâlu'l-gayb, vâkıa ve tecellî gibi konularda tasavvuf geleneğine önemli katkılarda bulunmuş, kendinden sonra gelen sūfleri etkilemiştir.

Simnânî'nin vahdet anlayışının tesirleri özellikle Nakşebendiyye tarikatının Müceddidiyye kolunun kurucusu İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî (ö. 1034/1624) ve Sirhindî'nin şeyhi Bâkî Billâh (ö. 1012/1603) üzerinde görülmektedir. Bâkî Billâh, Sirhindî'ye yazdığı bir mektupta, Simnânî'nin meşrebinin vahdet-i vücûd olmadığını, onun şuhûdunun en kâmil şuhûd olduğunu söyleyerek onun vahdet anlayışı ile vahdet-i vücûd arasındaki bazı farklara değinmiştir. Sirhindî de *Mektûbât*'ında kendi varlık anlayışının Simnânî'nin varlık anlayışıyla aynı olduğunu ifade etmiştir.

Diğer taraftan Simnânî, İbnü'l-Arabî'nin varlık ve vahdet anlayışını eleştiren ilk sūfi olarak bilinmektedir. Hatta o, daha çok bu yönüyle bilinmekte, ismi anıldığında ilk akla gelen İbnü'l-Arabî'ye yönelik eleştirileri olmaktadır. Bunun temel sebebi, Simnânî'nin, İbnü'l-Arabî'nin takipçilerinden Abdürrezzâk Kâşânî'ye (ö. 736/1335) yazdığı ve içerisinde İbnü'l-Arabî'nin vahdet anlayışına yönelik eleştirilerinin bulunduğu mektubun, Abdurrahman Câmî'nin (ö. 898/1492) meşhur eseri *Nefehâtü'l-üns* içerisinde yer almasıdır. Bu mektubun *Nefehât* içerisinde bulunması, onun bilinmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Bu sebeple *Nefehât*'in Simnânî'yi meşhur ettiğini söylemek mümkündür. Ancak şunu da söylemek gerekir ki *Nefehât*, tasavvufî ilgili onlarca eser yazmış olan Simnânî'nin yalnızca bir yönüyle ve eksik olarak tanınmasına sebep olmuştur. Ayrıca Simnânî'nin bu mektubunda yer alan ifâdelerinin onun İbnü'l-Arabî hakkındaki kanaatini tam olarak yansıttığını söylemek de mümkün değildir. Dolayısıyla onun İbnü'l-Arabî'ye yönelik eleştirilerini ve onun hakkındaki kanaatini tam olarak ortaya koyabilmek diğer eserlerinin de incelenmesini gerektirmektedir.

Simnânî'nin eserleri incelendiğinde onun İbnü'l-Arabî'yi iki konuda eleştirdiği görülmektedir. Bunlardan ilki İbnü'l-Arabî'nin Hak için vücûd-i mutlak tâbirini kullanmasına, ikincisi ise *Fütûhât*'ta yer alan "Eşyânın aynı olduğu hâlde onu izhâr eden zâtı tesbih ederim" (*سبحان من أظهر الأشياء وهو عينها*) cümlesine yöneliktir. Birinci meseleyi anlamak için her iki sūfinin *mutlak vücûd* kavramıyla neyi kastettiğini, ikinci meseleyi anlamak için de her ikisinin *ayn* kelimesine yüklediği anlam bilinmelidir.

Öncelikle İbnü'l-Arabî'nin vücûdu, şahısları mevcûdlar olan bir cins kategorisi olarak görmediğini bilmek gerekir. Aksine o, vücûdu Kadîm'e has kılar ve yaratılmışlar için vücûd kavramını kullanmaktan kaçınarak onları mevcûd olarak isimlendirir. Yani İbnü'l-Arabî, vücûd ile mevcûdu birbirinden ayırarak vücûd kavramını Hakk'ın varlığına has kılar. İbnü'l-Arabî bu anlayışını, "Hak, Vücûd'dur, eşyâ ise vücûdun suretleridir" gibi cümlelerle sık sık dile getirir. İbnü'l-Arabî'nin vücûd-i mutlak kavramıyla anlatmak istediği, her türlü kayıttan uzak bulunan, Vâcibu'l-vücûd olan Hak'tır. Dolayısıyla bir anlamda vücûd-i mutlak, Vâcibu'l-vücûd demektir. Simnânî'nin mutlak vücûd kavramına verdiği anlam ise İbnü'l-Arabî'ninkinden bütünüyle farklıdır. Simnânî, "Vücûd-i Hak, ezelen ve ebeden kemâl sıfatlarıyla muttasıf olan zât-ı Vâcibu'l-vücûd'dur. Vücûd-i mutlak, O'nun sıfatından sâdır olan fiildir. Vücûd-i mukayyed ise bu fiil sebebiyle zuhûra gelen eserdir." diyerek vücûd-i mutlak kavramına Hakk'ın fiilleri anlamını verdiğini açıkça ifade etmektedir. Her iki sūfinin ifadelerinden anlaşılan şudur ki İbnü'l-Arabî, vücûd-i mutlak ile Vâcibu'l-vücûdu, yani

Hakk'ın zâtını kastederken Simnânî aynı kavramı Hakk'ın fiilleri anlamında kullanmaktadır. Vücûd-i mutlak kavramına Hakk'ın fiilleri anlamını yükleyen Simnânî, İbnü'l-Arabî'yi de kavrama kendi yüklediği anlamı esas alarak eleştirmekte olduğundan bu konudaki eleştirilerinde haklı değildir. Aslında her ikisi de Hakk'ı her türlü kayıttan tenzih etmektedir. Ancak İbnü'l-Arabî, Allah'ın varlığını vücûd-i mutlak kavramıyla ifâde etmeyi tercih ederken Simnânî sadece Vâcibu'l-vücûd ve el-Vücûdü'l-Hakk kavramlarıyla ifâde etmeyi uygun bulmuş ve vücûd-i mutlak kavramına İbnü'l-Arabî'den farklı olarak Hakk'ın fiilleri mânasını yüklemiştir.

Simnânî'nin İbnü'l-Arabî'ye yönelik ikinci eleştirisi "Eşyânın aynı olduğu hâlde onu izhâr eden zâtı tesbih ederim" cümlesiyle ilgilidir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde yer alan ve Simnânî'nin *Füühât* haşiyesinden bir bölüm olduğu anlaşılan yarım sayfalık bir notta, Simnânî'nin bu cümlelerin kenarına yazdığı ifadeler son derece serttir. "Ey en sapık önderin tâbileri! Bir kimsenin bırakın şeyhinizin dışkısı şeyhinizin aynıdır demeyi, şeyhinizin sakalının aynıdır dediğini duysanız bunu kabûl eder ve o kişiye müsâmaha gösterir misiniz?" cümlelerinden, Simnânî'nin ayn kelimesine bir şeyin ta kendisi anlamını verdiği net bir şekilde anlaşılmaktadır. Oysa ayn kelimesi, Arapçada en fazla anlam taşıyan kelimelerden biri olup İbnü'l-Arabî'nin eserlerinde "göz, bir şeyin ta kendisi, kaynak, suyun kaynayıp taşıdığı yer, bir şeyin maddî/cismânî varlığı, bir şeyin hakikati" gibi farklı anlamlarıyla kullanılmaktadır. Kelimenin "bir şeyin hakikati" anlamıyla kullanımı, İbnü'l-Arabî'nin eserlerinde oldukça yaygındır. Kelimenin bu anlamları varken Simnânî'nin tek bir anlamı esas alarak İbnü'l-Arabî'yi bu kadar sert eleştirmesi hatta işi tekfire kadar vardırması ilginçtir.

Simnânî'nin İbnü'l-Arabî'yi eleştirdiği her iki meselede de eleştirilerinin temel sebebi, kavramlara İbnü'l-Arabî'den farklı bir anlam yüklemesi ve onu, kendi yüklediği anlam çerçevesinden değerlendiren yargılamasıdır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Alâüddevle Simnânî, İbnü'l-Arabî, Vahdet, Vücûd-i mutlak, Ayn.

GİRİŞ

İlhanlılar döneminde, bugünkü İran topraklarında yaşamış bir Kübrevî şeyhi olan Alâüddevle Simnânî (ö. 736/1336),¹ İbnü'l-Arabî'ye (ö. 638/1240) yönelik eleştirileriyle tanınmış ve daha çok bu eleştiriler sebebiyle gündeme gelmiş bir süfidir. Bunun temel sebebi de İbnü'l-Arabî'nin takipçilerinden Abdürrezzâk Kâşânî'ye (ö. 736/1335) yazdığı ve içerisinde İbnü'l-Arabî'ye yönelttiği eleştirilerinin bulunduğu mektubun *Nefehâtü'l-üns* içerisinde yer almasıdır. Kuvvetle muhtemeldir ki eğer Abdurrahman Câmî (ö. 898/1492) eserinde bu mektuba yer vermemiş olsaydı, bu mektup da tıpkı Simnânî'nin diğer pek çok eseri gibi kütüphane kayıtlarında kalacak ve kendisinden bu ölçüde haberdar olunmayacaktı. Zira Alâüddevle Simnânî, her ne kadar hakkında İran'da ve batıda çeşitli çalışmalar yapılmış olsa da ülkemizde hak ettiği rağbeti görebilmiş bir süfi değildir. Ancak *Nefehât* gibi bir kaynak eserde kendisi hakkında bir başlık açılmış olması, daha da önemlisi içerisinde vahdet-i vücûda yönelik eleştirilerinin bulunduğu mektubunun bu eserde yer alması, onun tanınmasında çok büyük bir rol oynamıştır. Bu itibarla *Nefehât* Simnânî'yi meşhur kılmıştır fakat bu şöhretinin tek bir mektuba dayanmış olması, aynı zamanda onun eksik tanınmasına da yol açmıştır. Nitekim tasavvufun hemen her meselesine dair görüş beyan eden Simnânî, *Nefehât* vesilesiyle yalnız İbnü'l-Arabî'ye yönelik eleştirileriyle bilinmiştir. Üstelik bu mektup, onun İbnü'l-Arabî'ye yönelik bakışını da bütüncül olarak yansıtabilecek yeterlilikte değildir. Bu sebeple onun İbnü'l-Arabî hakkındaki kanaatini ve ona yönelik eleştirilerini öğrenmek ve anlamak için diğer eserlerine müracaat etmek gerekmektedir. Bu çalışmada, Simnânî'nin eserlerinden hareketle İbnü'l-Arabî'ye yönelik tenkitleri bir bütün olarak ortaya konmaya çalışılacaktır.

Simnânî'nin, İbnü'l-Arabî'nin vahdet anlayışına yönelik eleştirileri, onun tasavvufî görüşlerini konu edinen bazı çalışmalarda incelenmiştir. Bu bağlamda Nazif Şahinoğlu'nun *Ala al-Davla al-Simnani Hayatı, Eserleri, Kelam Telakkisi, Tasavvufteki Yeri ve Tasavvufî Görüşleri* başlığını taşıyan doktora tezini ve Jamal Elias'ın, *The Throne Carrier of God* adlı eserini zikredebiliriz. Şa-

¹ Simnânî hakkında geniş bilgi için bk. Kübra Zümrüt Orhan, *Alâüddevle Simnânî ve Tasavvufî Görüşleri* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2016).

636| Kübra Zümriit Orhan. Ehl-i Tasavvufun İbnü'l-Arabî'ye Yönelik Tenkitleri: ...

hinoğlu konuyu, tezinin Simnânî'nin tasavvufî görüşlerinden bahsettiği kısmında Kâşânî'ye yazdığı mektuptan hareketle kısaca ele almaktadır.² Elias ise konuya birkaç yerde, daha ziyade Simnânî'nin Nakşbendiyye üzerindeki tesiri bağlamında kısaca değinmektedir.³ Konunun özet bir şekilde ele alındığı bir diğer eser, Simnânî'nin *el-Vâridü's-şâridü't-târid şübhetel-mârid ve Zeynü'l-mu'tekad* isimli eserlerinin tahkik edilerek incelendiği bir doktora tezi olan *'Alâ' al-Dawla al-Simnâni between Spiritual Authority and Political Power* başlıklı çalışmanın giriş bölümüdür.⁴

Simnânî'nin İbnü'l-Arabî'nin vahdet anlayışına yönelik eleştirileri üzerine yapılmış en kapsamlı çalışma Hermann Landolt'a aittir.⁵ Konuyla ilgili yazmış olduğu makalede Simnânî'nin eleştirilerinin sebepleri üzerinde duran Landolt, onun Allah-âlem ilişkisi ve tevhîd konusunda alternatif bir görüşü olup olmadığını anlamaya çalışmaktadır. Burada Landolt'un cevap aradığı temel sorulardan biri, "Simnânî oturmuş dîni inanca uygun olması uğruna hakîkatin derin mânalarını kurban eden dar görüşlü biri midir yoksa tam aksine kendi döneminde sûfiler arasında neredeyse tartışmasız bir hakikat olarak kabul gören vahdet-i vücûdu sadece farklı bir tecrübeyi ortaya koyarak eleştiren bir yenilikçi midir?" sorusudur. Landolt, makalesinde Simnânî'nin görüşlerini Kâşânî'ye yazdığı mektuptan ve *el-Urve* adlı eserinden hareketle ortaya koymaktadır. Landolt, Marijan Molè'nin de ifade ettiği üzere, Simnânî'nin vahdet-i vücûda sert bir şekilde karşı çıkmasında, gençliğinden âşinâ olduğu Budist öğretilerle vahdet-i vücûd arasında bir benzerlik kurmasının rolü olabileceği kanaatindedir.⁶ Landolt'un vardığı netice, Simnânî'nin vücûd-i mutlak kavramına İbnü'l-Arabî'den farklı bir anlam verdiği, dolayısıyla bu konuda onu yanlış anladığı ancak bu iki sûfinin düşünce sistemi arasındaki farkın yalnızca kavramlara farklı anlamlar yüklemekten ibâret olmadığı yönündedir. Ona göre Simnânî, vücûd kavramı üzerine değil fiil kavramı üzerine inşâ edilmiş yeni bir yaklaşım ortaya koymaya çalışmıştır.⁷

Muhammed Bedirhan, *Abdülgani Nablûsî'nin Vahdet-i Vücûd Müdâfaası* başlığını taşıyan doktora tezinde, sûfilerin vahdet-i vücûda yönelik eleştirilerine yer verdiği bölümde Simnânî'nin vahdet-i vücûda yönelik eleştirilerine de değinmiştir. Ancak burada sadece Simnânî'nin, İbnü'l-Arabî'nin kullandığı vücûd-i mutlak kavramına yönelik eleştirileri ele alınmış, *Fütûhât*'ta geçen cümleye yönelik eleştirilerinden bahsedilmemiştir. Simnânî'nin İbnü'l-Arabî'ye yönelik nihâi kanaati hakkındaki hüküm, *Çihil Meclis*'te bulunan ifadelerine dayanılarak verilmiş, onun ömrünün son yıllarında *Fütûhât* hâşiyesine yazdığı cümleler görülmemiştir.⁸

Simnânî'nin vahdet-i vücûda yönelik eleştirilerini konu edinen bir de sempozyum tebliği bulunmaktadır. "Alternatif Bir Vahdet-i Vücûd Yorumculuğu: Simnânî, Cîli ve İmâm-ı Rabbânî Örneği" başlığını taşıyan tebliğde Simnânî'nin görüşlerine çok kısa yer verilmiş ve görüşleri yalnızca Nefehât'te yer alan mektubuna dayanılarak ortaya konmuştur.⁹

Simnânî'nin vahdet-i vücûda yönelik eleştirileri Farsça bir makalede de ele alınmıştır. "Şeyh Alâüddevle-i Simnânî ve Nazariyye-i Vahdet-i Vücûd" başlığını taşıyan bu makalede yazar, Simnânî'nin *Divân*'ından örneklerle aslında onun da vahdet-i vücûdu yansıtan şiirleri olduğunu

² Nazif Şahinoğlu, *Ala al-Dawla al-Simnani Hayatı, Eserleri, Kelâm Telakkisi, Tasavvuftaki Yeri ve Tasavvufî Görüşleri* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1966), 193-200.

³ Bk. Jamal Elias, *The Throne Carrier of God: The Life and Thought of Ala ad-dawla as-Simnani* (Albany: State University of New York Press, 1995), 57-58, 162-163.

⁴ Bk. Maria Martini Giovanni, *'Alâ' al-Dawla al-Simnâni between Spiritual Authority and Political Power* (Leiden/Boston: Brill, 2018), XVI-XIX.

⁵ Hermann Landolt, "Der Briefwechsel zwischen Kâshânî und Simnânî über Wahdet al-Wuğûd", *Der Islam*, 50 (1973), 29-81. Landolt, söz konusu makalesini daha sonra özet bir şekilde İngilizce'ye çevirmiştir. Hermann Landolt, "Simnânî on Wahdat al-wujûd", *Wisdom of Persia, Collected Papers on Islamic Philosophy and Mysticism*, ed. H. Landolt-M. Mohaghegh (Tahran: La branche de Téhéran de l'institut des études islamiques de l'Université McGill, 1971), 93-111.

⁶ Landolt, "Simnânî on Wahdat al-wujûd", 95.

⁷ Landolt, "Simnânî on Wahdat al-wujûd", 109.

⁸ Bk. Muhammed Bedirhan, *Abdülgani Nablûsî'nin Vahdet-i Vücûd Müdâfaası* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2016), 176-182.

⁹ Abdullah Kartal, "Alternatif Bir Vahdet-i Vücûd Yorumculuğu: Simnânî, Cîli ve İmâm-ı Rabbânî Örneği", *I. Uluslararası Sadreddin Konevi Sempozyumu Bildirileri (Konya, 20-21 Mayıs 2008)*, ed. Hasan Yaşar, (Konya: Mebkam Yayınları, 2010), 162-164.

söyledikten sonra İbnü'l-Arabî'yi niçin bu kadar sert bir dille eleştirdiği sorusuna cevap aramıştır. Bunun sebebi üzerinde düşünürken beş fikir üzerinde durmuştur. Bunların ilki, Simnânî'nin şeriatı korumaya çalışan bir kelamcı edâsıyla davrandığı fikridir. Yazar, Simnânî'nin bir süfî ve şeyh olduğunda şüphe bulunmadığından hareketle bu görüşü reddetmektedir. İkinci görüş aralarındaki farkın yalnızca lafzî bir farklılık olduğu şeklindedir. Yazar bu görüşü de doğru bulmamaktadır. Üçüncüsü, Simnânî'nin İbnü'l-Arabî hakkındaki görüşlerini hayatının sonuna doğru değiştirdiği yönündedir. Yazar, onun İbnü'l-Arabî hakkındaki sözlerinin ömrünün sonuna doğru biraz yumuşadığını düşünmekte ancak eleştirilerinin arkasında durduğunu belirtmektedir. Dördüncüsü, Simnânî'nin vahdet-i vücûdu eleştirmesinin temelinde Budistler'in düşüncelerine benzeme endişesi bulunduğu görüşüdür. Yazar buna da katılmamaktadır. Yazarın da katıldığı son görüş ise her iki süfînin tasavvufî tecrübesinin ve bu tecrübeyi dile getirişlerinin farklı olduğu şeklindedir. Yazar, Simnânî'yi muhabbet, İbnü'l-Arabî'yi ise mârifet yönü ağır basan bir süfî olarak görmekte, yaşadıkları tecrübeleri de farklı şekillerde dile getirdiklerini belirtmektedir.¹⁰

Bu makalenin amacı, Simnânî'nin külliyâtını bütünlük içerisinde değerlendirerek onun İbnü'l-Arabî'yi niçin ve hangi açılardan eleştirdiğini anlamaya çalışmaktır. Simnânî'nin eserleri incelendiğinde, İbnü'l-Arabî'ye yönelik eleştirilerinin iki temel noktada gerçekleştiği görülür. Bunlardan birincisi Cenâb-ı Hak için “vücûd-i mutlak” kavramını kullanmasına yönelik, ikincisi ise *Fütühât-ı Mekkiyye*'de yer alan “Eşyanın aynı olduğu hâlde onu izhâr eden zâtı tesbih ederim” (سبحان من أظهر الأشياء وهو عينها)¹¹ cümlesine yöneliktir. Aşağıda her iki eleştirinin sebepleri üzerinde durulacaktır.

1. “VÜCÛD-İ MUTLAK” KAVRAMINA YÖNELİK ELEŞTİRİLERİ

Bu bölümde ilk olarak İbnü'l-Arabî'nin vücûd-i mutlak kavramını nasıl ve hangi anlamda kullandığına değinilecektir. Ardından aynı kavrama Simnânî'nin yüklediği anlam ve bu hususta İbnü'l-Arabî'yi eleştirmesinin sebebi üzerinde durulacaktır. İbnü'l-Arabî'nin görüşlerine yer verilirken hem birincil hem ikincil kaynaklardan istifade edilecek, Simnânî'nin görüşleri ise ağırlıklı olarak kendi eserlerinden hareketle ortaya konacaktır.

Burada öncelikle üzerinde durulması gereken husus İbnü'l-Arabî'nin vücûd ve mutlak vücûd kavramlarıyla neyi kastettiğidir. Esasen metafizikte kullanılan vücûd (varlık) kavramının anlaşılmasının önünde birtakım zorluklar vardır. Bunlardan biri vücûdun çok anlamlı bir kelime oluşudur. Vücûdun, birincisi *var olmak* demek olan mastar anlamı, diğeri *var olan* mânasında *mevcûd* anlamı olmak üzere iki temel anlamı vardır. Süfîlerin varlık görüşünün anlaşılabilmesi için, meydana gelen, ortaya çıkan, sonradan olan varlık (mevcûd, mümkün varlık) ile Tanrı'yı anlatan bir kavram olan varlık arasındaki farkın göz önünde bulundurulması gerekmektedir.¹² İbnü'l-Arabî vücûdu, şahısları mevcûdlar olan bir cins kategorisi olarak görmez. Aksine o, vücûdu Kadîm'e has kılar ve yaratılmışlara varlık adını vermekten kaçınarak onları mevcûd olarak isimlendirir. Bir başka ifadeyle İbnü'l-Arabî, vücûd ile mevcûdu ayırt ederek vücûd kavramını Hak'ın varlığına tahsis eder. Zaman zaman mevcûdlar için vücûd kavramını kullanması, aralarındaki lafzî ortaklık sebebiyledir.¹³ İbnü'l-Arabî, hakîkî varlığın, bir başka ifadeyle kendisine vücûd denebilecek yegâne varlığın Hak olduğuna “Vücûd Hak'ın aynı olunca...”,¹⁴ “O mevcûdâtın aynıdır zira vücûd

¹⁰ Kâsım Kâkî, “Şeyh Alâüddeve-i Simnânî ve Nazariyye-i Vahdet-i Vücûd”, *Faslnâme-i Endişe-i Dini-yi Dânişgâh-ı Şîrâz* 1/10 (Bahar 2004): 97-122.

¹¹ Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye* (Bulak, 1269), 2: 508.

¹² Bk. Ekrem Demirli, *Sadreddin Konevi'de Bilgi ve Varlık* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 187-188; Ekrem Demirli, “Varlık Olmak Bakımından Varlık İfâdesinin Süfîlerce Yeniden Yorumlanması ve Bu Yorumun Metafizik Sonuçları”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 18/2007, 36.

¹³ Suad el-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, trc. Ekrem Demirli (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2005), 692.

¹⁴ İbnü'l-Arabî, *Fütühât*, 2: 473, 4: 212; Mahmûd Erol Kılıç, *Şeyh-i Ekber İbn Arabî Düşüncesine Giriş* (İstanbul: Süfî Kitap, 2009), 246.

638| Kübra Zümriit Orhan. Ehl-i Tasavvufun İbnü'l-Arabî'ye Yönelik Tenkitleri: ...

O'dur",¹⁵ "Hak, Vücûd'dur, eşyâ ise vücûdun sûretleridir"¹⁶ ve benzeri cümlelerle sık sık tekrar etmektedir.

O hâlde İbnü'l-Arabî'ye göre vücûd-i mutlak yani sırf varlık Hak'tır. O, Hakk'ın vücûd-i mutlak oluşunu şu ifâdelerle dile getirmektedir:

"Bil ki eşyâ üç mertebedir, dördüncüsü yoktur. Bu üç mertebenin dışında bir şeye ilim taalluk etmez. Adem-i mahz ne mâlûmdur, ne meçhûldür, ne de kendisine bir şey taalluk eder. Bunu anladıysan deriz ki bu üç varlık mertebesinden biri zâtî itibâriyle vücûd ile muttasıf olup "aynında mevcûd bi-zâtihî"dir (فهو موجود بذاته في عينه). Onun vücûdunun ademden olması mümkün değildir, çünkü O mutlak vücûddur. (مطلق الوجود). Herhangi bir şeyden meydana gelmemiştir ki o şey O'na tekaddüm etsin. Aksine herşeyin mücidi, hâlıkı, takdîr, tafsîl ve takdîr edeni O'dur. O hiçbir kayıtlı mukayyed olmayan vücûd-i mutlaktır. O Hayy, Kayyûm, Alîm, Mürîd, Kadîr olan Allah'tır. O'nun misli hiçbir şey yoktur ve O Semî' ve Basîr'dir."¹⁷

İbnü'l-Arabî ve takipçilerine göre, Hakk'ın mutlak vücûd oluşu, bu mertebede, bu varlıkta çokluk, bileşiklik, sıfat, nisbet ve hükmün bulunmadığı anlamına gelir. Bu mertebede O'nun hakıkında söylenebilecek tek şey, bütün vasıflardan arınmış anlamında mutlak vücûd oluşudur.¹⁸ İbnü'l-Arabî'nin vücûd-i mutlak kavramıyla anlatmak istediği, her türlü kayıttan uzak bulunan, Vâcibu'l-vücûd olan Hak'tır. Dolayısıyla bir anlamda vücûd-i mutlak demek, Vâcibu'l-vücûd demektir. İbnü'l-Arabî ve takipçileri, Tanrı söz konusu olduğunda O'nun vücûdu ile mâhiyeti, yani varlığıyla zâtî ve hakikati arasında bir ayrıma gitmezler.¹⁹ Simnânî ise, "Vücûd âleminin üzerinde Melik-i Vedûd (Zât) âlemi vardır" diyerek zât ile vücûdu farklı mertebeler olarak değerlendirir.²⁰

İbnü'l-Arabî'nin vücûd/vücûd-i mutlak anlayışını Mahmûd Erol Kılıç da şu cümlelerle ifâde etmektedir: "İbnü'l-Arabî'ye göre bir cevher olarak hakikat nihâyetinde bir olduğundan "mutlak vücûd" veya "külli vücûd" var olan bütün şeylerin kaynağıdır. Dış gerçeklik alanında bir kavram olarak kullanılan mutlak vücûd ile mutlak hakikat (el-Hak) birbiriyle örtüşmektedir. Bir kavram olması hasebiyle bilgimiz dâhiline giren her şey sadece mukayyed bir vücûda sahip demektir. Bu mukayyed vücûd kendi kendisinin kaynağı olamaz. Binaenaleyh bütün sınırlı varlıkların kaynağı olan bir "mutlak", bir "mutlak hakikat", bir "mutlak vücûd" olmalıdır. Bu mertebeden bakınca mutlak vücûd (vücûd-ı mahz) denildiğinde ister vücûd ister mevcûd kastedilsin İbnü'l-Arabî'ye göre çok fazla fark etmez, çünkü her ikisi de neticede o tek hakikate bağlıdır. Diğer bir ifadeyle her ne kadar düşünce, dilde ayrılabilirlerse de mutlak hakikat ile mutlak vücûd ve mevcûd aynında, özünde, hakikatinde birdir. Delil ve burhan aramadan bütün Müslümanların inanmaları lâzım gelen esasları belirtirken, "Vücûd-ı mahz Allah'tan başkası değildir"²¹ sözüyle mutlak vücûdu Allah ile bir tutan İbnü'l-Arabî'ye göre filozofların yaptığı gibi vücûdun kadîm ve hâdis olarak ikiye ayrılması tamamen istilâhî bir ayrımdır, yoksa hâdis olana zaten vücûd lafzı asla itlâk olunamaz. O halde "vücûd-ı hâdis" demek yanlıştır, bunun doğrusu "mevcûd-ı hâdis"tir. Çünkü hâdis olanın varlığı kendinden değildir, o ancak kadîm olanın varlığı ile vardır. Bu durumda vücûd birdir. Âlemdaki şeyler yani mevcûdat ise bu vücûdun değişik mertebelerdeki tezâhürleri, taayyünleridir."²²

Peki Simnânî de vücûd-i mutlak kavramına aynı anlamı yüklemekte midir? Şimdi de onun bu kavrama yüklediği anlama bakalım. Simnânî'nin, en meşhur eseri olan *el-Urve*'de vücûd-i mutlak kavramına yönelik açıklamaları şöyledir:

¹⁵ İbnü'l-Arabî, *Fütûhât*, 4: 109.

¹⁶ İbnü'l-Arabî, *Fütûhât* 4: 109; Kılıç, *İbn Arabî Düşüncesine Giriş*, 246-247.

¹⁷ Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, *İnşâu'd-devâir*, *Kleinere Schriften des Ibn al-Arabi*, nşr. Henrik Samuel Nyberg (Leiden: Brill, 1919), 15; Kılıç, *İbn Arabî Düşüncesine Giriş*, 247.

¹⁸ Demirli, *Sadreddin Konevi'de Bilgi ve Varlık*, 205.

¹⁹ Bk. Demirli, *Sadreddin Konevi'de Bilgi ve Varlık*, 209-213; Abdullah Kartal, *Abdülkerim Cîli: Hayatı, Eserleri, Tasavvuf Felsefesi* (İstanbul, İnsan Yayınları, 2003), 65.

²⁰ Simnânî, *Medâricu'l-meâric minallâhi zi'l-meâric*, Süleymaniye Kütüphanesi, Aga Efendi Tanacan, nr. 22, 69b.

²¹ İbnü'l-Arabî, *Fütûhât*, 2: 473.

²² Kılıç, *İbn Arabî Düşüncesine Giriş*, 246; Mahmûd Erol Kılıç, "İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20: 499.

“Vücûd-i Hak, Allah Teâlâ'nın hakkıdır. Vücûd-i mukayyed, Mûcid isminin kendisine delâlet ettiği sıfattan sâdir olan icâd fiili sebebiyle zâhir olan eserin hakkıdır. Vücûd-i mutlak da fiildir. Hakk'ın vücudu, ezeli ve ebedidir. Vücûd-i mutlak, eserlerin (âsâr) vücûdunun illeti, vücûd-i mukayyed ise o fiilin eseridir. Öyleyse ona de ki;²³ âsârın çokluğu, fiillerin çeşitliliği, birbirine zıt sıfatlar ve esmânın taaddüdü Hakk'ın zâtının birliğine (vahdet-i zât) hiçbir ziyan ve eksiklik getirmez. Tıpkı mahlûk olduğun hâlde senin sıfatlarının, isimlerinin, fiillerinin ve eserlerinin senin şahsiyetinin birliğine zarar vermemesi gibi. Bu açıklamalarla kastım, vücûd-i mutlakın Allah'ın zâtı olduğunu iddia eden kimsenin nasıbsız, mârifetten yoksun bir gâfil olduğunu bilmendir. O kimse Hakk'ı bilmemiş ve tanımamıştır. Zira Hakk'ın zâtının, eserlerin vücûdunun illeti olduğunu zannetmiştir. Şu kadarını bile bilmemiştir ki vücûd-i mutlak, mukayyed ferdler olmaksızın, ki onlar mahlûkâtür, herhangi bir vücûda sâhip değildir. O hâlde o vücûd-i mutlak nasıl olur da O'nun zâtına itlâk edilebilir ki bütün vücûdları bahşeden ve vücûd-i mukayyeden evvel Vâcibu'l-vücûd olan O'dur.”²⁴

Görüldüğü gibi Simnânî, İbnü'l-Arabî'den farklı olarak vücûd-i mutlak kavramına Hakk'ın fiilleri anlamını vermektedir. Oysa yukarıda ifâde edildiği üzere İbnü'l-Arabî mutlak vücûd ile, Vâcibu'l-vücûd olan Hakk'ı kastetmekteydi. Mutlak vücûd kavramına verdiği bu anlamdan hareketle Simnânî, vücûd-i mutlakın varlığını eserin varlığına bağlamakta, yani vücûd-i mutlakın ancak mukayyed ferdler vâsıtasıyla ortaya çıktığını kabul etmektedir. Bir örnekle açıklamak gerekirse Hakk'ın zâtı, Rezzâkiyet sıfatı, rızık verme fiili (terzîk) ve verdiği rızıklar vardır. Simnânî burada rızık verme fiiline vücûd-i mutlak, verilen rızıklara da vücûd-i mukayyed demektedir. Hâl böyle olunca da vücûd-i mutlak kavramının Vâcibu'l-vücûd olan Hak için kullanılmasının mümkün olmadığını söylemektedir. İşte Simnânî'nin İbnü'l-Arabî'yi bu konuda eleştirmesinin sebebi, söz konusu kavrama ondan farklı bir anlam yüklemesidir. Aşağıdaki cümlelerde de vücûd-i mutlak Hakk'ın fiilleri anlamını verdiği açıkça görülmektedir:

“Vücûd-i Hak, ezelen ve ebeden kemâl sıfatlarıyla muttasıf olan zât-ı Vâcibu'l-vücûd'dur. Vücûd-i mutlak, O'nun sıfatından sâdir olan fiildir. Vücûd-i mukayyed ise bu fiil sebebiyle zuhûra gelen eserdir. Vücûdda Hakk'ın zâtından, sıfatlarından, fiillerinden ve eserlerinden başka bir şey olmadığına göre, kesrette vahdet muhakkak, “Dikkat edin Allah'tan başka her şey bâtıldır” sözünün hakikati ortada ve “leyle fi'l-vücûd sivallah” sırrı âşikârdır.”²⁵

Meselenin daha iyi anlaşılabilmesi için Simnânî konuyu şöyle örneklendirmektedir: “Kendi vücûduna bir bak; senin bir zâtın var, bir de yazıcılık sıfatın var. Bu sıfatın sebebiyle sana yazıcı (kâtib) diyorlar. Senin irâdenle yazılan yazı, senin yazma fiilinden olup senin vücûd-i mutlakındır. O fiil, senin yazmandır, yazılan şey de senin yazmanın aynıdır. Yazısız yazma olmaz. Öyleyse bil ki yazı eserdir, yazma fiil, yazıcı ise senin fiilinin sıfatının ismidir ki onun kaynağı vücûd-i mutlak denilen fiildir. Buna göre zâtının ve yazıcılık sıfatının herhangi bir fiil ve eser olmaksızın da var olduğunu bilirsin ve o sığta vücûd-i mutlakın aynıdır diyemezsin, hâl böyle iken senin zâtın nasıl yazının aynı olsun?”²⁶

Bu cümleler, Simnânî'nin zât-sıfat-fiil-eser ayrımını göstermesi bakımından önemlidir. Zira esere yaptığı vurgu onun varlık anlayışını vahdet-i vücûd ehlinin varlık anlayışından ayıran en önemli hususlardan biri kabûl edilebilir. İbnü'l-Arabî, “Şu bir gerçek ki vücûd içinde Allah

²³ Bu sözler, Simnânî'nin “*Vücûd arzadır*” diyenleri reddetme sadedinde söylemiş olduğu ifadelerdir. Dolayısıyla burada muhatap, doğrudan “Allah vücûd-i mutlak” diyenler değil, “vücûd arzadır” diyenlerdir. Simnânî, *el-Urve*'nin ikinci bölümünü başta Allah hakkındaki ihtilaflar olmak üzere itikadî konulardaki ihtilaflara ve bunların uzlaştırılmasına ayırmıştır. Bu bağlamda çeşitli itikadî meselelerle ilgili olarak “şöyle şöyle diyenler” şeklinde yetmiş yedi farklı görüş nakletmekte, bu görüş sahiplerinin hangi açıdan haklı veya haksız olduğunu açıklamakta ve her birinin niçin tekfir edilmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bk. Alaüddevlî-i Simnânî, Simnânî, *el-Urve li-ehli'l-halve ve'l-celve*, nşr. Necib Mâyil-i Herevî (Tahran: İntişârât-ı Mevlâ, 1983), 99-212.

²⁴ Simnânî, *el-Urve*, 108-109, 409-410.

²⁵ Simnânî, “Beyânu'l-ihsân li ehli'l-irfân”, *Musannefât-ı Fârsî*, nşr. Necib Mâyil-i Herevî (Tahran: İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, 1990), 225.

²⁶ Simnânî, *el-Urve*, 109, 410.

640| Kübra Zümriit Orhan. Ehl-i Tasavvufun İbnü'l-Arabî'ye Yönelik Tenkitleri: ...

Teâlâ'dan, O'nun sıfatlarından, O'nun fiillerinden başka bir şey yoktur.” diyerek eserden bahsetmezken²⁷ Simnânî'nin ısrarla esere vurgu yapması dikkat çekicidir.²⁸ Buna uygun olarak Simnânî, Cüneyd-i Bağdâdî'ye nisbet edilen “leyse fi'l-vücûd sivallah” sözünü de şöyle açıklamaktadır: “Bu söz iki açıdan doğrudur. Birincisi, vücûd; vücûd-i hakîkî, vücûd-i mutlak ve vücûd-i mukayyed olmak üzere üç çeşittir. Eğer burada vücûddan kasdı vücûd-i hakîkî ise, o Vâcibu'l-vücûd'dan başka bir şey değildir. İkincisi; kendisine vücûd adı verilebilecek her şey ya Hakk'ın zâtı ya zâtıyla kâim olan sıfatları ya fiilî sıfatlarından sâdir olan fiilleri ya da fiillerinden zâhir olan eserleridir. Bunun dışında bir şey mevcûd değildir. O hâlde bu söz yine doğrudur.”²⁹

Aslında Simnânî, şu cümlelerde açıkça dile getirdiği üzere Allah'ın vücûdunun herhangi bir varlık kategorisine sokulmasını doğru bulmamaktadır: “Vücûdu genel, özel ve mutlak olarak taksim edip Vâcibu'l-vücûd'u bunlardan birine dâhil etmeye çalışanın, Vâcib'in vücûdunu isbât edeyim diye uğraşırken yaptığı şey inkârın ta kendisidir. Çünkü onun vücûdu akli bir taksim altına girmeyecek ve akılla ihâta edilemeyecek kadar değerlidir.”³⁰

Simnânî'ye göre böyle bir taksim yalnızca, hakîkî mânada varlıkları bulunmayan mecâzî varlıklar hakkında geçerlidir. Hakîkî varlık yegâne olup Vâcibu'l-vücûd olan Hak'tır. Simnânî, bu gerçek varlıktan bahsederken yalnızca el-Vücûdü'l-Hak demeyi uygun görmektedir.³¹ Burada şunu da hemen belirtmek gerekir ki Allah'ın vücûdunun böyle bir sınıflandırmaya tâbî tutulmaması gerektiği hususunda Kâşânî de Simnânî ile aynı kanaati paylaşmaktadır. Nitekim o, vahdet-i vücûd kavramını şöyle tanımlamaktadır. “Vahdet-i vücûd: Varlığın zorunlu ve mümkün diye bölünmesi. Varlık bu tâfeye göre filozof ve kelamcı akılcıların anladığı gibi değildir. Çünkü adı geçenlerin çoğu, varlığın bir araz olduğuna inanmaktadırlar, hâlbuki onların araz zannettikleri varlık, her mevcûdun hakîkatini gerçekleştiren şeydir ve böyle bir şey ise Hakk'tan başkası olamaz.”³² İbnü'l-Arabî de vücûdun kadîm ve hâdis olarak ayrılmasına karşı çıkar. Çünkü vücûd tektir, o da Hakk'ın vücûdudur. Hâdis olan şeyler için vücûd değil mevcûd kavramı kullanılmalıdır.³³

Vücûd-i mutlak kavramına Hakk'ın fiilleri anlamını yükleyerek varlığını mukayyed ferdlere varlığına bağlayan Simnânî, Hakk'ın zâtı için vücûd-i mutlak kavramını kullanan kimselerin de ferdlere olmaksızın vücûd-i mutlakın hariçte bir vücûda sâhip olmadığına inandıklarını düşünmektedir. Haklarında oldukça sert ifâdeler kullanarak, Dehrîlerin ve Tabiatçıların bile doğru yola gelmelerinin mümkün olduğunu, ancak bu kimselerin kabiliyet aynalarının istidâdını kaybetmeleri yüzünden doğru yola gelmelerinin mümkün olmadığını savunmaktadır.³⁴

Bütün bu verilerden sonra varılacak netice, İbnü'l-Arabî ile Simnânî'nin vücûd-i mutlak kavramına yükledikleri mânanın çok farklı olduğudur. Aslında her ikisi de Hakk'ı her türlü kayıttan tenzih etmektedir. Ancak İbnü'l-Arabî, Allah'ın varlığını vücûd-i mutlak kavramıyla ifâde etmeyi tercih ederken Simnânî sadece Vâcibu'l-vücûd ve el-Vücûdü'l-Hakk kavramlarıyla ifâde etmeyi uygun bulmuş ve vücûd-i mutlak kavramına İbnü'l-Arabî'den farklı olarak Hakk'ın fiilleri mânasını yüklemiştir. Dolayısıyla Simnânî'nin bu konuda İbnü'l-Arabî'ye yönelttiği eleştirilerde haklı olmadığı sonucuna varılabilir.³⁵ Bize göre Simnânî'nin bu sert tutumu, vücûd-i mutlak kavramına kendi yüklediği anlam çerçevesinden bakarak Hakk'ın zâtı için bu kavramı kullananları da kendi çerçevesinde değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır. Onun vücûd-i mutlak kavramına yüklediği

²⁷ Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, “el-Envâr”, *Min resâilî seyyidî Muhyiddîn İbn Arabî*, nşr. Abdurrahmân Hasan Mahmûd (Kahire: Âlemü'l-fikr, 1986), 9; Kılıç, *İbn Arabî Düşüncesine Giriş*, 234, 327.

²⁸ Simnânî'nin, yukarıda da mevzû bahis olan “Vücûdda Hakk'ın zâtından, sıfatlarından, fiillerinden ve eserlerinden başka bir şey olmadığına göre...” cümlesi bunu göstermektedir. Bk. Simnânî, *Beyânu'l-ihsân*, 225.

²⁹ İkbâl Sîstânî, *Çihil Meclis yâ Risâle-i İkbâliye*, haz. Necib Mâyil Herevî, (Tahran: İntişârât-ı Edîb, 1366), 188-189. Benzer ifâdeler için ayrıca bk. Simnânî, *Beyânu'l-ihsân*, 191.

³⁰ Alâüddevle Simnânî, *Kitâbu'l-kudsiyyât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, nr. 165, 188a.

³¹ Simnânî, *Kitâbu'l-kudsiyyât*, 191a.

³² Abdürrezzâk Kâşânî, *Letâifu'l-a'lâm fi işâreti ehli'l-ilhâm: Tasavvuf Sözlüğü*, trc. Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yayıncılık, 2004), 583.

³³ Kılıç, *İbn Arabî Düşüncesine Giriş*, 246; Kılıç, “İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn”, 20: 499.

³⁴ Simnânî, *el-Urve*, 276-277.

³⁵ Simnânî'nin vücûd-i mutlak ile taayyün-i evvel ve sâni mertebelerini kastediyor oluşu için bk. Necdet Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî: Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2009), 93.

“Hakk’ın fiilleri” anlamı esas alındığında elbette Hakk’ın zâtı için bu kavramın kullanılması mümkün değildir. Oysa İbnü’l-Arabî’nin bu kavrama yüklediği anlam Simnânî’ninki ile aynı değildir.

Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus da Simnânî’nin yukarıdaki eleştirilerinde İbnü’l-Arabî’nin isminin geçmemesidir. Onun bu eleştirilerinin bir kısmının muhatabı da doğrudan İbnü’l-Arabî değildir. Ancak İbnü’l-Arabî’nin Hak için vücûd-i mutlak kavramını kullanması onu da bu eleştirilere muhatap kılmaktadır. Nitekim ileride ayrıntılı olarak bahsedileceği üzere Simnânî, İbnü’l-Arabî’nin Hak için vücûd-i mutlak demesi sebebiyle âhiretteki durumunun ne olacağını soran müridine verdiği cevapta, Hak için vücûd-i mutlak kavramının kullanılmasının yanlışlığını *el-Urve*’de açıkladığını söylemektedir.³⁶ Dolayısıyla *el-Urve*’deki açıklamalarda muhatap her ne kadar doğrudan İbnü’l-Arabî değilse de bu açıklamalar onun için de geçerlidir.

Simnânî’nin İbnü’l-Arabî’nin adını da zikrederek ona yönelttiği eleştirileriyse Kâşânî’ye yazdığı mektupta açık bir şekilde görmekteyiz. Bu mektubun serencâmı şu şekildedir: Simnânî’nin önde gelen müridlerinden Emîr İkbâl Sistânî (ö. 785/1383), Sultâniye’ye giderken Kâşânî’yle yol arkadaşlığı yapmıştır. Bir müddet Simnânî’nin yanında bulunan Eşref Cihangîr Simnânî de bu yolculukta hazır bulunmaktadı. Eşref Cihangîr’in anlattığına³⁷ ve *Nefehât*’te de nakledildiğine göre yolculuk esnasında Kâşânî, Sistânî’ye şeyhinin İbnü’l-Arabî hakkındaki düşüncesini sorar. Sistânî de şeyhinin İbnü’l-Arabî’yi mârifet hususunda değerli bir kimse olarak gördüğünü ancak Hak için vücûd-i mutlak diyerek yanıldığını düşündüğünü ve bu sözünü beğenmediğini söyler. Kâşânî bu duruma şaşırarak İbnü’l-Arabî’nin bütün mârifetinin esâsının bu söz olduğunu, hatta bütün enbiyânın, evliyânın ve imamların bu görüşte olduğunu ifade eder. Yolculuktan dönünce Sistânî Kâşânî’yle aralarında geçen bu konuşmayı şeyhine nakleder. Bunun üzerine Simnânî bu sözün yanlışlığını ispat etmek üzere pek çok şey yazar. Bunlar Kâşânî’nin kulağına gidince Kâşânî, Simnânî’ye konuyla ilgili bir mektup yazar, Simnânî de ona cevap verir. Böylece aralarında vahdet konusunda bir tartışma yaşanır.³⁸

Kâşânî mektubunda özetle; *el-Urve* isimli kitabını okuduğunu, burada iki hususu kendi inancına uygun bulmadığını, daha sonra da yolculuk esnasında Sistânî’den şeyhinin İbnü’l-Arabî’nin vahdet anlayışını tasvip etmediğini işittiğini söylemektedir. Kendisinin de ona, meşâyih-ten gördüğü ve bu konudaki görüşünü işittiği herkesin İbnü’l-Arabî gibi düşündüğünü, ama *el-Urve*’de okuduklarının bu yola uygun olmadığını söylediğini belirtmektedir. Kâşânî mektubunda Abdüssamed Natanzî, Şemseddin Kîşî ve Nüreddin Eberkûhî gibi pek çok şeyhin ismini zikrederek hepsinin vahdet anlayışının İbnü’l-Arabî’ninki gibi olduğunu yazmaktadır. Kendisinin de bu vahdet meselesinde İbnü’l-Arabî’yle aynı neticeye varmadan evvel yedi ay çöllerde dolaşarak halvete çekildiğini, riyâzat yaptığını ve sonunda bu hakikatin kendisine açıldığını ve bu inançta karar kıldığını söylemektedir. Daha sonra Bağdat’ta, Simnânî’nin şeyhi Nüreddin İsferyâîni³⁹ ile görüşerek bu meseleyi ona arz ettiğini, İsferyâîni’nin “Hak Teâlâ bana vâkıaları tâbir ve rüyaları te’vil ilmi vermiştir. Bundan daha yüksek bir mertebeye de ulaşamadım. Ancak sana müşâhede yoluyla açılan hakikati terk etmemelisin” diye cevap verdiğini belirtmektedir. Abdullah Herevî’nin *Menâzilu’s-sâîrin*’de tevhid mertebesini en son mertebe olarak zikretmesini de vahdet-i vücûda delil olarak görmektedir. Netice olarak, eğer kendisi bu hakikati ayân olarak görmemiş ve bunca şeyhin aynı itikad üzere olduğuna şahit olmamış olsaydı bu açıklamaları yapmayacağını söylemektedir.⁴⁰

Simnânî’nin cevabı da özetle şunları içermektedir: Simnânî, otuz iki sene şeyhi İsferyâîni’nin hizmetinde bulunduğunu, bu süre zarfında kendisinden vahdet-i vücûda dair bir şey

³⁶ Sistânî, *Çihil Meclis*, 191-192.

³⁷ Eşref Cihangîr, bu yolculukta kendisinin de bulunduğunu söylemektedir. Nizâm Yemenî, *Letâif-i Eşrefi* (Karaçi, 1999), 2: 140.

³⁸ Yemenî, *Letâif-i Eşrefi*, 2: 140-146; Nüreddin Abdurrahmân Câmî, *Nefehâtü’l-üns min hazarâti’l-kuds*, thk. Mahmûd Âbidî (Tahrân: İntişârât-ı Sohen, 1386hş.), 484-492. Her iki mektup ayrıca Simnânî’nin Farsça eserlerinin bir kısmının derlendiği *Musannefât-ı Fârsî* adlı kitabın içinde de yayınlanmıştır. Bk. *Musannefât-ı Fârsî*, 337-346.

³⁹ İsferyâîni hakkında bilgi için bk. Orhan, *Alâüddeve Simnânî ve Tasavvufî Görüşleri*, 44-51; Kübra Zümrüt Orhan, “İsferyâîni, Nüreddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2016) Ek-1, 647-49.

⁴⁰ Yemenî, *Letâif-i Eşrefi*, 2: 140-144; Câmî, *Nefehât*, 484-489; Simnânî, *Musannefât-ı Fârsî*, 337-342.

642| Kübra Zümriit Orhan. Ehl-i Tasavvufun İbnü'l-Arabî'ye Yönelik Tenkitleri: ...

duymadığını, aksine onun her zaman İbnü'l-Arabî'nin kitaplarını okumaktan men ettiğini söylemektedir. Hatta İsferyâni'nin bir gece, dervişlere *Fusûs* okuduğunu öğrendiği iki kişinin yanına giderek ellerinden *Fusûs*'u alıp yırttığını ve *Fusûs* okumayı bütünüyle yasakladığını belirtmektedir. Simnânî, kendisinin de keyifli bir anında *Fütûhât* okuyarak kenarına açıklamalar yazdığını ancak "Eşyânın aynı olduğu hâlde onu izhâr eden zâtı tesbih ederim" cümlesini görünce çok sinirlendiğini ve İbnü'l-Arabî'yi tövbeye davet ettiğini anlatmaktadır. Kâşânî'nin mektubunda naklettiği, Şemseddîn Kîşî'nin vahdet-i vücûda dair rubaisiyle ilgili olarak Simnânî, tasavvuf yolunun başındayken kendisinin de böyle bir makama ulaştığını ve bu makamın hoşuna gittiğini ancak daha sonra bu makamı geçtiğini söylemektedir. Geçtikten sonra ise onun yanlışlığının gün gibi ortaya çıktığını belirtmektedir. Mükâşefe makamının nihayetine adım attığında hakka'l-yakîn rûzgârının estiğini ve bu makamın başlangıcında ve ortasında açmış olan bütün mârifet çiçeklerini döktüğünü ifâde etmektedir. Vahdet-i vücûd ehlinin, tıpkı okula gitmeye teşvik olması için ellerine hoşlandıkları yiyecekler verilen çocuklar gibi aslı olmayan birkaç marifete kandıklarını söylemektedir. Yine vahdet-i vücûd ehlinin çok sayıda muhkem âyet dururken birtakım müteşâbih âyetlere sarılarak kendi inançlarına delil olarak gösterdiklerini belirtmektedir. Simnânî, Herevî'nin makâm tasnifine de itiraz ederek tevhid makamının yetmişinci merteye olduğunu, en son mertebenin ise abdiyyet makamı olduğunu söyleyerek bunu Cüneyd-i Bağdâdî'nin "İşin sonu başlangıca dönmektir" sözüyle delillendirmektedir. Kendisinin de bir zamanlar vahdet-i vücûd anlayışına uygun olarak söylediği şiirlerle örnek verdikten sonra bu makamı geçmesinin ardından bu söylediklerinin ne kadar hatalı olduğunu idrak ettiğini vurgulamaktadır.⁴¹ Kâşânî'yi de bu anlayışından vazgeçmeye davet etmektedir.⁴²

Simnânî, Hak için *vücûd-i mutlak* kavramını kullanmayı doğru bulmuyor ve bu sebeple İbnü'l-Arabî'yi sert bir dille eleştiriyor olmasına rağmen onu bu sözü sebebiyle tekfir etmemektedir. Nitekim bir müridi kendisine Hak için vücûd-i mutlak demesi sebebiyle İbnü'l-Arabî'nin âhîrettaki durumunun ne olacağını sormuştur. Bunun üzerine, kendisinin asla böyle bir söz söylemeyeceğini ifâde ederek, "Keşke o da böyle bir söz söylemeseydi. Mâdem ki söyledi, dervişlerin gönlüne büyükler hakkında şüphe düşürmemek için keşke te'vîlini de yapsaydı." dedikten sonra bu sözü şöyle açıklamaktadır:

"Biliyorum ki Muhyiddin İbnü'l-Arabî, bu sözle kesrette vahdeti isbât etmek istedi. İkinci miracı anlatabilmek için vücûd-i mutlak dedi. Zira miraç ikidir: Birincisi "Allah vardı, O'nunla birlikte hiçbir şey yoktu (كان الله ولم يكن معه شيء)"⁴³ ifâdesidir ki bunu anlamak kolaydır. İkincisi "Şimdi de öyledir" (الآن كما كان) ifâdesi olup bunun açıklaması daha zordur. O, mahlûkâtın kesretinin Hakk'ın vahdetinde hiçbir çoğalma meydana getirmediğini anlatmak isteyince aklına vücûd-i mutlak kavramı gelmiştir. Yukarıdaki sözün birinci kısmı bu kavramla örtüşünce onun hoşuna gitmiş, fakat noksanlık bulunan ikinci kısımdan gâfil kalmıştır. Ancak, niyeti vahdâniyeti isbât olduğundan Allah'ın onu affetmiş olduğu ümit edilir. Çünkü bence, Hakk'ın kemâlini göstermek için bir icthadda bulunan kimse, hata ederse, niyeti kemâl olduğu için ehl-i necâtan; isâbet eden ise ehl-i derecâtan olacaktır. Bununla beraber onun vücûd-i mutlak sözünün yanlışlığını *el-Urve*'de açıkça anlattım."⁴⁴

Görüldüğü gibi, burada Simnânî İbnü'l-Arabî'yi bütünüyle reddetmemekte ve onu dalâlet ehli olarak görmemektedir. Hatta Eşref Cihangîr, bu soru ve cevâbın Simnânî'nin hayatının son

⁴¹ İmâm-ı Rabbânî'nin de benzer bir süreçten geçtiği bilinmektedir. Bk. Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî*, 88-92.

⁴² Yemenî, *Letâif-i Eşrefî*, 2: 144-146; Câmî, *Nefehât*, 489-492; Simnânî, *Musannefât-ı Fârsî*, 343-346.

⁴³ Buhârî, *Bed'ü'l-halk*, 1.

⁴⁴ Sistânî, *Çihil Meclis*, 191-192. Ayrıca bk. Yemenî, *Letâif-i Eşrefî*, 2: 146-147. Simnânî'nin bu son cümlesi, *el-Urve*'de "Allah için vücûd-i mutlak diyen bazı kimseler" sözüyle kastettiği kişilerin içerisinde İbnü'l-Arabî'nin de olduğunu açık bir delildir. Simnânî'nin konuyla ilgili *el-Urve*'deki açıklamaları için bk. Simnânî, *el-Urve*, 108-109, 276-277, 409-410.

yıllarına ait olduğunu söyleyerek onun İbnü'l-Arabî'ye yönelik eleştirilerinin eski düşüncesi olduğu, son zamanlarına ait bir kanaati olmadığı sonucunu çıkarmaktadır.⁴⁵ Ancak bu yorum iki açıdan isabetli görünmemektedir.⁴⁶ Birincisi Simnânî İbnü'l-Arabî'nin ehl-i necâttan olacağını ümit ettiğini söylemekle birlikte, “onun vücûd-i mutlak sözünün yanlışlığını *el-Urve*'de açıkça anlattım” diyerek yanıldığı hususunda ısrar etmektedir. İkinci sebebi de bir sonraki başlıkta incelenecek olan ve ömrünün son yıllarında İbnü'l-Arabî hakkında kullandığı sert ifadelerdir. Kanaatimizce burada Eşref Cihangîr'in yaptığı yorum bir büyük sûfînin diğer bir büyük sûfîyi reddediyor olmasına gönlünün razı gelmemesinden kaynaklanan bir te'vîl çabasıdır. Esasen Simnânî'nin vücûd-i mutlak kavramına yönelik tenkitleri eskiden beri anlaşılmaya ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Kanaatimizce bu yorumların en önemlisi de Eşref Cihangîr'e aittir. Nitekim *Letâif-i Eşrefî*'de, geniş bir şekilde yer verilen vahdet-i vücûdun delillerine dair açıklamalarında Simnânî'nin eleştirilerini de yorumlamaya çalışmaktadır.⁴⁷

Buna göre Eşref Cihangîr, edeb gereği Simnânî'nin karşısında bir şey söylemediğini ancak onun bu eleştirilerini te'vîl etmenin şart olduğunu belirterek onun *Fütûhât-ı Mekkiyye*'ye yazdığı ve hâlâ mevcut olduğunu söylediği hâşiyede İbnü'l-Arabî hakkında övücü ifadeler kullandığını vurgulamaktadır. Esas itibarıyla tevhîdin hakîkati noktasında aralarında bir ihtilâf bulunmadığına inanan Cihangîr'e göre, burada Simnânî'nin İbnü'l-Arabî'nin hata ettiğini söylemesinin sebebi, onun İbnü'l-Arabî'nin ifadelerinden anladığı mâna ile İbnü'l-Arabî'nin murâd ettiği mânanın birbirinden farklı oluşudur. Cihangîr bunu şöyle açıklar: “Vücûdun üç itibârı vardır: Birincisi ‘bi-şart-ı şey’ oluşudur ki bu ‘vücûd-i mukayyed’dir. İkincisi ‘lâ bi-şart-ı şey’dir ki bu ‘vücûd-i âmm’dir. Üçüncüsü ise ‘bi-şart-ı lâ-şey’ olup bu da ‘vücûd-i mutlak’tır. İbnü'l-Arabî'nin Hakk'ın zâtı için vücûd-i mutlak demesi üçüncü mânayı ifade ederken Simnânî bunu ikinci mânaya hamletmiş ve bu sebeple de karşı çıkmıştır.”⁴⁸ Her iki sûfînin vücûd-i mutlaka yönelik açıklamalarından açıkça anlaşılan, Simnânî'nin kelimeye İbnü'l-Arabî'den farklı bir anlam vermesi sebebiyle onu tenkit ettiği dir.

Daha sonra Abdurrahman Câmî de Eşref Cihangîr'in bu değerlendirmesini benimseyerek *Nefehât*'ın İbnü'l-Arabî maddesinde, isim zikretmeden nakletmiştir.⁴⁹ Câmî'nin bu değerlendirmeleri Cihangîr'in ismini zikretmeden nakletmesi, bunların kendisine âit kabul edilmesine neden olmuştur.⁵⁰ *Nefehât*'te nakledilen bu değerlendirmeler daha sonra bazı kimseler tarafından da benimsenmiştir.⁵¹ Hatta Câmî'nin naklettiği bu değerlendirmeden hareketle son zamanlarda Simnânî'nin görüşlerinin aslında İbnü'l-Arabî'nin görüşleriyle çelişmediği, aslında onun da İbnü'l-Arabî ile aynı kavramları kullandığı, dolayısıyla Simnânî'nin de Ekberî geleneğin bir devamı olarak görülebileceği şeklinde yorumlar bile yapılmıştır.⁵²

⁴⁵ Yemenî, *Letâif-i Eşrefî*, 2: 146-147.

⁴⁶ İbnü'l-Arabî hakkındaki bu soru-cevap *Çihil Meclis*'te yer almaktadır. Bu eser, Simnânî'nin müridlerinden Emir İkbâl Sîstânî tarafından, şeyhinin sohbetlerindeki sözlerinin kayda geçirilmesi maksadıyla kaleme alınmıştır ve ilk meclisin başında hicrî 724 tarihi bulunmaktadır. Bk. Sîstânî, *Çihil Meclis*, 67. Ayrıca Simnânî, on dokuzuncu mecliste, otuz yedi yıldır şeyhinin emriyle irşâd vazifesini yerine getirmekte olduğunu söylemektedir. Bk. Sîstânî, *Çihil Meclis*, 45. 689 yılında, otuz yaşındayken irşâd icâzeti aldığı bilindiğine göre *Çihil Meclis*'in 726 yılında yazılmış olması muhtemeldir. Simnânî'nin 736 yılında vefat ettiği bilindiğine göre *Çihil Meclis*'te yer alan ifadelerinin ömrünün son yıllarına ait olmadığı anlaşılmaktadır.

⁴⁷ “Yirmi Yedinci Latîfe: Vahdet-i Vücûdun Delillerini Beyân Hakkındadır”, Yemenî, *Letâif-i Eşrefî*, 2: 129-150.

⁴⁸ Yemenî, *Letâif-i Eşrefî*, 2: 146.

⁴⁹ Câmî, *Nefehât*, 552-554.

⁵⁰ Örnek olarak bk. Abdurrahim Alkış, *Abdurrezzâk Kâşânî ve “Şerhu Fusûsi'l-hikem” Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlîli* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008), 63; Sayed Shahabedin Mesbahi, *The Reception of Ibn 'Arabî's School of Thought by Kubrawî Sufis* (Doktora Tezi, University of California, 2009), 109-110.

⁵¹ Örnek olarak bk. Muhammed Ma'sûm Şîrâzî, *Tarâiku'l-hakâik*, nşr. Muhammed Câfer Mahcûb (Tahrân: Kitâbhâne-i Senâî, 1339), 1: 324.

⁵² Alkış, *Abdurrezzâk Kâşânî ve “Şerhu Fusûsi'l-hikem” Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlîli*, 63. Bazı konularda İbnü'l-Arabî'yi eleştirmekle birlikte Simnânî'nin de İbnü'l-Arabî ile aynı kavramları kullanması hakkında ayrıca bk. William C. Chittick, “Ibn 'Arabî and His School”, *Islamic Spirituality: Manifestations*, ed. Seyyid Hüseyin Nasr (New York: SCM Press, 1991), 56.

644| Kübra Zümriit Orhan. Ehl-i Tasavvufun İbnü'l-Arabî'ye Yönelik Tenkitleri: ...

İbnü'l-Arabî'ye yönelik olarak Simnânî, Abdülkerîm Cîlî (ö. 832/1428) ve İmâm-ı Rabbânî (ö. 1034/1624) gibi tasavvuf mesleğinin içinden yapılan eleştirilerle ilgili Mahmûd Erol Kılıç'ın şu tespiti de son derece önemlidir: “Bu tenkitlerde zıt hakikat görüşleri veya farklı doğrular ileri sürülmemektedir, mesele önemli ölçüde her iki tarafın da kabûl ettiği bir gerçeğin isimlendirilmesi noktasındadır. Eserlerinde bu tür tenkitlerin bir değerlendirmesini yapan Abdürrezzâk el-Kâşânî, Molla Sadra eş-Şîrâzî⁵³ ve Şah Veliyyullah ed-Dihlevî gibi düşünürlerle bu konular üzerinde araştırmaları bulunan Herman Landolt, Michel Chodkiewicz, William Chittick gibi çağdaş araştırmacıların ulaştıkları ortak sonuç, bu probleme hep bir “yanlış okuma”nın (misreading) yol açtığı şeklindedir.”⁵⁴

2. “EŞYÂNIN AYNI OLDUĞU HÂLDE ONU İZHÂR EDEN ZÂTİ TESBİH EDERİM” CÜMLESİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLERİ

Simnânî'nin İbnü'l-Arabî'nin vahdet anlayışına yönelik ikinci eleştirisi, *Fütühât*'ta yer alan, “Eşyânın aynı olduğu hâlde onu izhâr eden zâtî tesbih ederim”⁵⁵ cümlesindedir.⁵⁶ Bu bölümde Simnânî'nin bu cümle hakkındaki ifadelerine yer verilerek eleştirilerinin sebebi anlaşılmasına çalışılacaktır.

Bir önceki bölümde de bahsi geçtiği üzere Simnânî, Kâşânî'ye yazdığı mektupta, aldığı işaret üzere keyifli bir anında *Fütühât*'ı okuyup kenarına notlar yazdığını⁵⁷ belirtmektedir. Söz konusu cümleye geldiğinde İbnü'l-Arabî'ye hitâben; “Ey şeyh! Bir kimsenin, “şeyhin dışkısı onun vücudunun aynıdır” dediğini duysan ona kızarsın. Nasıl oluyor da böyle saçma bir sözü (hezeyân) Allah hakkında söylüyorsun?! Dehriilerin⁵⁸, Tabiatçıların⁵⁹, Yunan felsefecilerinin ve Şakmûnîlerin⁶⁰ dahi kaçındığı bu vartadan kurtulmak için Allah'a nasuh tövbesiyle tövbe et. Selam hidâyete tâbî olanlaradır.” diye yazdığını söylemektedir. Mektupta yer alan bu cümlelerin yanı sıra Süleymaniye Kütüphanesi, Aga Efendi Tanacan, nr. 22, vr. 92^b'de kayıtlı yarım sayfalık bir not bulunmaktadır. Bilgisayar kataloğuna *Tahzîr an kütübi Muhyiddîn İbni'l-Arabî* şeklinde kaydedilmiş olan bu eserin Simnânî'nin günümüze ulaşmamış olan *Fütühât* haşiyesinden bir bölüm olduğu anlaşılmaktadır. Bu yarım sayfalık not şu şekildedir:

“Şeyh Alâüddeve Simnânî, Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin *Fütühât*'nın hâşiyesinde “Eşyânın aynı olduğu hâlde onu izhâr eden zâtî tesbih ederim” cümlesinin yanına şöyle yazdı: Ey dalâlete düşmüş (الضال) ve insanları da dalâlete sürükleyen (المضل) şeyh! “Eşyânın aynı olduğu hâlde onu izhâr eden zâtî tesbih ederim” cümlesini yazarken kaleminden hayâ etmedin mi? Eğer hâşiyelerde senin el yazın olmasaydı bunun senin sözün olmadığını söylerdim. Ancak bunun senin yazın

⁵³ Molla Sadrâ'nın Simnânî'ye atıfları ve onun vahdet düşüncesine dair yorumları için bk. Sadrüddîn eş-Şîrâzî, *İkâzû'n-nâimîn*, nşr. Muhsin Müeyyedî (Tahran: Müessesesi-i Motâleât ve Tahkikât-ı Ferhengî, 1361), 5-15; Molla Sadrâ, *İkâzû'n-nâimîn/Kalbin Uyanışı*, trc. Fevzi Yiğit (İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2018), 21-37.

⁵⁴ Kılıç, “İbnü'l-Arabî”, 20: 512.

⁵⁵ “سبحان من أظهر الأشياء وهو عينها” İbnü'l-Arabî, *Fütühât*, 2: 508.

⁵⁶ Bu cümle başkalarınca da eleştirilmiş ve çeşitli şekillerde savunulmuştur. Örnek olarak bk. İsmâil Fennî Ertuğrul, *Vahdet-i Vücûd ve İbn Arabî*, haz. Mustafa Kara (İstanbul: İnsan Yayınları, 2008), 203 vd.; Şeyh Mekki, *el-Cânibu'l-garbî fi halli müşkilâtî's-Şeyh Muhyiddîn İbni'l-Arabî: Yavuz Sultan Selim'in Emriyle Hazırlanan İbn Arabî Müdafası*, trc. Ahmed Neyli, haz. Halil Baltacı (İstanbul: İlk Harf Yayınları, 2011), 209-232.

⁵⁷ Simnânî'nin *Fütühât*'a yazdığı hâşiyeye hakkında ayrıca bk. Abdullah Muhammed Habeşi, *Câmiu's-şürûh ve'l-havâşî* (Ebûzabî: el-Mecmaü's-Sekafî, 2004), 2: 1291.

⁵⁸ “Âlemin ezeli olduğunu ve bir yaratıcısının bulunmadığını savunan materyalist felsefe akımı”. Hayrani Altıntaş, “Dehriyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9: 107-109.

⁵⁹ “İyonyalı filozoflar gibi tabiat bilimlerine dayalı bir metafizik kurma çabası içinde olan İslâm filozoflarının temsil ettiği akım”. Burhan Köroğlu, “Tabiatçılar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 327-328.

⁶⁰ Şakmûnî, Sakyamûnî, Budizmin kurucusu olan Siddhartha Gotama (Buda)'yı ifâde etmek üzere kullanılan bir tâbirdir. Bk. Kürşat Demirci, “Hindistan-Diğer Dinler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 94.

olduğunu anlayınca ve özellikle de takipçilerinin *Fütûhât-ı Şeytâniyye*'ni ve *Fusûsu'l-kefera*'nı, kâfirlerin bile kendi ilahlarına söylemekten kaçındıkları şeylerle şerh ettiklerini duyunca ileri sürececek herhangi bir mazeretim kalmadı. İçinde bulunduğum zaman, Rasûlullah'ın (s.a) ümmetinin senin, bu ümmetin havâssından olan muhakkik sûfilerden olduğuna dâir inançları sebebiyle senin süslü cümlelerine (مزخرفات) aldanıp dalâlete düşmemeleri için senin dalâlet ehli biri olduğunu açıklamamı gerekli kıldı. Ben senin bütün kitaplarını okumaktan men eden ve senin hakkına senin dostlarına şöyle diyen rahmetli İbn Teymî'ye⁶¹ duâ ediyorum: “Ey en sapık önderin tâbîleri! Bir kimsenin bırakın şeyhinizin dışkısı şeyhinizin ayıdır demeyi, şeyhinizin sakalının ayıdır dediğini duysanız bunu kabul eder ve o kişiye müsâmaha gösterir misiniz? Akıllı bir mü'min nasıl olur da Mücid ve Hallâk olanın mevcûdun aynı olduğunu söyleyen bir kimseye inanabilir?” Allah Teâlâ câhil ve zâlimlerin sözlerinden münezzektir. Senin dalâletini izhâra muvaffak kıldığı için Allah'a hamd olsun.”

Bu ifadelerin yazılış tarihi ve Simnânî'nin İbnü'l-Arabî hakkındaki nihâî kanaatinin ne olduğu gibi hususlara daha sonra değinilecektir. Öncelikle burada İbnü'l-Arabî'nin “ayn” kelimesine hangi anlamı yüklediği ve Simnânî'nin bu kavramdan İbnü'l-Arabî'nin kastettiği mânâyı aynı mânâyı anlayıp anlamadığı meselesi üzerinde durulacaktır. Hem mektuptaki hem de ilgili nüshada yer alan nottaki cümlelerden anlaşılın, burada kilit kelimenin *ayn* kelimesi olduğudur. Peki, bu kelime hangi anlama veya anlamlara gelmektedir? *Kâmûsu'l-muhît* mütercimi Âsım Efendi'nin Zemaşerî'den naklen belirttiğine göre *ayn* kelimesi Arapçadaki çok anlamlı kelimeler arasında en fazla anlam taşıyanıdır. Sözlüğünde *ayn* kelimesinin kırktan fazla anlamını zikreden Âsım Efendi, bu anlamlardan bir kısmının hakikî, bir kısmının da mecâzî olduğunu söylemektedir.⁶²

Ayn kelimesi, İbnü'l-Arabî'nin eserlerinde de “göz, bir şeyin ta kendisi, kaynak, suyun kaynağı taşıdığı yer, bir şeyin maddî/cismânî varlığı, bir şeyin hakikati” gibi farklı anlamlarıyla kullanılmaktadır. Onun eserlerinde bu kelimenin “bir şeyin hakikati” mânasıyla kullanımı oldukça yaygındır.⁶³ *Ayn* kelimesini, *Lüma'* müellifi Serrâc (ö. 378/988) da “Eşyânın kendisinden ortaya çıktığı şeyin zâtına işaret eder” diyerek tanımlamaktadır.⁶⁴ Öyleyse İbnü'l-Arabî'nin bu sözünde yer alan *ayn* kelimesi “bir şeyin hakikati” şeklinde anlaşıldığında ortada bir problem kalmazken “bir şeyin bizzat kendisi/zâtı” şeklinde anlamak problem oluşturmaktadır. Simnânî, “bir kimsenin, ‘şeyhin dışkısı onun vücûdunun ayıdır’ dediğini duysan kızarsın” şeklindeki tepkisinden *ayn* kelimesine “bir şeyin bizzat kendisi” anlamı verdiği anlaşılmaktadır. İşte problem de buradan kaynaklanmaktadır. Hâl böyle olunca Simnânî kelimeye İbnü'l-Arabî'nin kullandığı anlamdan farklı bir anlam yükleyerek onu sert bir dille eleştirmektedir. Oysa İbnü'l-Arabî'nin kastettiği anlam Simnânî'nin anladığıyla aynı değildir. Bu durumda yine Simnânî'nin eleştirilerinde haklı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Aslında *ayn* kelimesinin pek çok anlamı varken Simnânî'nin tek bir anlamı esas alarak İbnü'l-Arabî'yi bu kadar sert eleştirmesi hatta işi tekfire kadar vardırması hayret vericidir.

Diğer yandan, Simnânî'nin söz konusu eleştirileri, vahdet-i vücûdun yanlışlığını ispat etme gayreti içinde olan birtakım kimselerce kendi görüşlerine destek olarak kullanılmıştır. Bu cümleden olarak Ali el-Kârî (ö. 1014/1605), *İbtâlü'l-kavl bi vahdeti'l-vücûd* adlı eserinde, Simnânî'nin Kâşânî'ye yazdığı mektuptaki ifadelerini, kendi düşüncesinin doğruluğuna delil olarak göstermektedir. Bu bağlamda Simnânî'nin, kendisinin de bir zamanlar bu makâmda bulunduğu ve bu anlama

⁶¹ Simnânî'nin burada İbn Teymî ile kimi kastettiğine dâir bilgimiz yoktur.

⁶² Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, haz. Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014), 6: 5447 vd. (*Ayn* maddesi) Mevlüt Sarı da *ayn* kelimesi için kırkın üzerinde anlam zikretmektedir. Bk. Mevlüt Sarı, *el-Mevârid: Arapça-Türkçe Lügat* (İstanbul: Bahar Yayınları, 1980) 2: 1074.

⁶³ Mustafa Tahralı, “Ayn ve Ayniyyet”, Ahmed Avni Konuk, *Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, haz. Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın (İstanbul: İFAV Yayınları, 2011), 4: 11-12.

⁶⁴ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma'*, thk. Abdülhalim Mahmûd-Tâhâ Abdülbâki Sürûr (Mısır: Dârü'l-kütübü'l-hadîse, Bağdat: Mektebetü'l-müessnâ, 1960), 450; *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, ed. Zafer Erginli (İstanbul: Kalem Yayınevi, 2006), 137.

646| Kübra Zümriit Orhan. Ehl-i Tasavvufun İbnü'l-Arabî'ye Yönelik Tenkitleri: ...

gelecek şiiirler söylediği ancak daha sonra bu makamı geçerek eski söylediklerinin yanlışlığını anladığı yönündeki cümlelerini de kendi düşüncesini desteklemek amacıyla nakletmektedir.⁶⁵

Son olarak üzerinde durmak istediğimiz konu vahdet-i vücûd ehliyle vahdet-i mutlaka ehli arasındaki farktır. Süfileri vahdet anlayışları bakımından iki gruba ayıran İbn Haldûn (ö. 808/1406), “ashâb-ı tecelli/mezâhir/esmâ/hazerât” adını verdiği birinci gruba İbn Berrecân (ö. 536/1142), İbnü'l Fârîz (ö. 632/1235) ve İbnü'l-Arabî gibi süfileri dâhil eder. “Ashâb-ı vahdet-i mutlaka” adını verdiği ikinci grupta ise İbn Dehhâk (ö. 611/1214) ve İbn Seb'in (ö. 669/1270) gibi isimleri zikreder. İbn Haldûn, her iki grubun düşüncesini anlamının da zor olduğunu, ancak ikincisini anlamının birinciden daha zor olduğunu belirtir.⁶⁶ Buna göre İbnü'l-Arabî ve takipçilerinin anlayışı “Allah, var olan her şeyin Varlığıdır (Hakîkati)” cümlesinde ifadesini bulurken vahdet-i mutlaka ehline göre “Allah var olan her şeydir.”⁶⁷ İki düşünce arasındaki fark açıkça ortadadır. Bu durumda Simnânî'nin yukarıdaki eleştirilerinin gerçek muhatabı aslında vahdet-i mutlaka ehlidir.

Bütün bu değerlendirmelerin ardından Simnânî'nin İbnü'l-Arabî hakkındaki nihâî kanaatinin ne olduğu sorusuna cevap arayalım. Simnânî'nin *Tahzîr an kütübi Muhyiddîn İbni'l-Arabî* adıyla kayıtlı varaktaki cümlelerinin yazılış tarihi hicri 734 yılının Şaban ayı olarak kaydedilmiştir. Ayrıca Simnânî bu esnada yetmiş beş yaşında olduğunu da belirtmektedir. Yani bu cümleler Simnânî'nin vefatından iki sene öncesine aittir. Bu durumda ömrünün son yıllarında sarf ettiği bu cümlelerin, Simnânî'nin İbnü'l-Arabî hakkındaki nihâî kanaati olması kuvvetle muhtemeldir. Burada Simnânî'nin İbnü'l-Arabî'ye “Ey dalâlete düşmüş olan ve insanları da dalâlete sürükleyen şeyh!” şeklindeki hitabından onu dalâlet ehli bir kimse olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Devamındaki cümlelerden de Simnânî'nin onu İslâm dairesinin dışında gördüğü, yani tekfir ettiği ortaya çıkmaktadır.

Diğer yandan daha önce de bahsi geçtiği gibi Simnânî'nin İbnü'l-Arabî hakkında olumlu ifadelerinin bulunduğu da bir gerçektir. Meselâ müridi Sistânî, kendisine şeyhinin İbnü'l-Arabî hakkındaki düşüncesini soran Kâşânî'ye, şeyhinin onu mârifet hususunda değerli bir kimse olarak gördüğünü ancak Hak için vücûd-i mutlak diyerek yanıldığını düşündüğünü ve bu sözünü beğenmediğini söylemesi; Simnânî'nin onu bütünüyle reddetmediğini göstermektedir.⁶⁸ Yine Simnânî, İbnü'l-Arabî'nin âhiretteki durumuna dair sorduğu soruya Hak için vücûd-i mutlak diyerek yanıldığı ancak niyetinin iyi olması sebebiyle kurtuluşa erenlerden olacağını ümit ettiği şeklindeki cevabı buna örnektir.⁶⁹ Ayrıca eserlerinde İbnü'l-Arabî'nin bazı sözlerini beğenerek nakletmesi, bazı şathiyyelerini kendi anlayışı doğrultusunda yorumlaması,⁷⁰ Eşref Cihangîr'in Alâüddevl'e'nin İbnü'l-Arabî hakkında övücü ifadeler kullandığını vurgulaması⁷¹ onun İbnü'l-Arabî hakkındaki olumlu düşüncelerine misâl teşkil etmektedir.

Peki, onun olumlu ve olumsuz ifadeleri nasıl telif edilebilir? Bizim kanaatimiz Simnânî'nin İbnü'l-Arabî hakkındaki bütün olumlu cümlelerinin “Eşyanın aynı olduğu hâlde onu izhâr eden zâtı tesbih ederim” cümlesini görmeden öncesine ait olduğu yönündedir. Bu cümleyi görene kadar Simnânî, her ne kadar vücûd-i mutlak anlayışında yanılıyor olsa da İbnü'l-Arabî'nin mârifet ehli büyük bir zât olduğunu düşünmekte, zaman zaman ondan alıntılar yapmakta ve onun âhirette kurtuluş ehlinden olduğunu söylemekteydi. Ancak söz konusu cümleyi doğru yorumlayamayan Simnânî, o andan itibaren İbnü'l-Arabî hakkındaki kanaatini tamamıyla değiştirerek onu dalâlet ehli kimselerden saymaya başlamıştır.

⁶⁵ Ali el-Kârî, *İbtâlü'l-kavl bi vahdeti'l-vücûd ve nakzu nusûsi İbn Arabî*, thk. Ahmed b. İbrâhim b. Ebi'l-Ayneyn (Dimyat: Mektebetü İbn Abbâs, 2006), s. 36-38; Ekrem Demirli, “Vahdet-i Vücûd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012) 42: 434; Ekrem Demirli, *İbnü'l-Arabî Metafizîği*, (İstanbul: Süfi Kitap, 2013), 119.

⁶⁶ İbn Haldûn el-Mağribî, *Şifâu's-sâil*, thk. Muhammed b. Tâvî et-Tancî (İstanbul: Osman Yalçın Matbaası, 1957), 58-63; Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî*, 92.

⁶⁷ Abdullah b. Mes'ûd Balyânî, *Mutlak Birlik*, haz. Ali Vasfi Kurt (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 25.

⁶⁸ Yemenî, *Letâif-i Eşrefî*, 2: 140; Câmî, *Nefehât*, 484.

⁶⁹ Sistânî, *Çihil Meclis*, 191-192.

⁷⁰ Bk. Sistânî, *Çihil Meclis*, 163, 175-176, 193.

⁷¹ Yemenî, *Letâif-i Eşrefî*, 2: 146.

Simnânî'nin kendi eserleri incelendiğinde karşımıza böyle bir tablo çıkmaktadır. Ancak Abdurrahmân Câmî'nin biyografisi hüviyetinde olan *Makâmât-ı Câmî* adlı eserde yazıldığına göre Simnânî, ömrünün son demlerinde müridlerinden birine, İbnü'l-Arabî hakkındaki sert ifadelerinden dolayı pişman olduğunu, bütün bu sözlerin kendi anlayışındaki eksiklikten kaynaklandığını idrâk ettiğini söylemiş ve ondan, eserlerinde rastladığı İbnü'l-Arabî hakkındaki olumsuz ifadeleri silmesini istemiştir.⁷² Bu rivâyet doğruysa Simnânî, ömrünün sonunda İbnü'l-Arabî'yi dalâlet ehli bir kimse olarak görmekten vazgeçmiştir. Ancak buradan onun varlık anlayışını kabul ettiği sonucunu çıkarmak güçtür. Ayrıca Simnânî'nin İbnü'l-Arabî hakkındaki olumsuz ifadeleri eserlerinden silmemiş ve günümüze kadar ulaşmıştır. Bu da söz konusu rivâyete ihtiyatla yaklaşmayı gerekli kılmaktadır. Belki de bu rivayet, şeyhinin İbnü'l-Arabî'yi dalâlet ehli saymasına gönüllü râzı olmayan bir müridin temennisini yansıtmaktadır.

SONUÇ

İbnü'l-Arabî'ye yönelik eleştirileriyle tanınan Kübrevî şeyhi Alâüddevle Simnânî'nin eserleri incelendiğinde, onun eleştirilerinin iki meseleye münhasır olduğu görülmektedir. Bunların ilki İbnü'l-Arabî'nin Hak için vücûd-i mutlak kavramını kullanmasına, ikincisi ise *Fütûhât-ı Mekkiyye*'de yer alan "Eşyânın aynı olduğu hâlde onu izhâr eden zâtı tesbih ederim" cümlesine yöneliktir. Simnânî'nin her iki meseledeki eleştirisinin temel sebebi, kullanılan kavramlara İbnü'l-Arabî'den farklı bir anlam yükleyerek kendi verdiği anlam üzerinden İbnü'l-Arabî'yi yargılamasıdır. Onun, vücûd-i mutlak kavramıyla ilgili eleştirilerine bakıldığında, Simnânî'nin bu kavramı, Vâcibu'l-vücûd olan Hak Teâlâ anlamında kullanan İbnü'l-Arabî'den farklı olarak Hakk'ın fiilleri anlamında kullandığı görülmektedir. Dolayısıyla Simnânî'nin, İbnü'l-Arabî'nin Hak için vücûd-i mutlak kavramını kullanmasına yönelik eleştirileri, kavrama farklı bir anlam yüklemesinden ve İbnü'l-Arabî'yi de kendi yüklediği anlam çerçevesinden bakarak eleştirmesinden kaynaklanmaktadır. Simnânî, bu meselede İbnü'l-Arabî'nin hata ettiğini düşünmekle birlikte onu mârifet sahibi büyük bir zât olarak görmeye devam etmektedir. Ancak onun ikinci meseledeki tutumu son derece katı olup tekfîre varmaktadır. Simnânî'nin, İbnü'l-Arabî'nin *Fütûhât*'ta yer alan söz konusu cümleyle ilgili eleştirileri de onun *ayn* kelimesine İbnü'l-Arabî'den farklı bir anlam yüklemesi sebebiyledir. Buna göre İbnü'l-Arabî söz konusu cümlede *ayn* kelimesini "bir şeyin hakikati" anlamında kullanırken Simnânî onu "bir şeyin ta kendisi" anlamında yorumlamıştır. Bu sebeple de onun eşyâ ile Cenâb-ı Hakk'ı bir tuttuğunu düşünerek bunun kabul edilemez olduğunu, dolayısıyla İbnü'l-Arabî'nin İslâm dâiresinin dışına çıkan dalâlet ehli bir kimse olduğunu savunmuştur. Simnânî'nin bu sert ve tekfîre varan ifadeleri ömrünün son yıllarına aittir. Bu durumda onun İbnü'l-Arabî hakkındaki bütün olumlu sözleri, "Eşyânın aynı olduğu hâlde onu izhâr eden zâtı tesbih ederim" cümlesini görmeden önce söylenmiş olmalıdır. Bununla birlikte, Simnânî'nin ömrünün sonunda İbnü'l-Arabî hakkındaki sert ifadelerinden pişman olduğuna dair *Makâmât-ı Câmî*'de yer alan rivâyet doğru kabul edilirse, onun İbnü'l-Arabî hakkındaki nihâî kanaatinin olumlu olduğu ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alkış, Abdurrahim. *Abdurrezzâk Kâşânî ve "Şerhu Fusûsi'l-hikem" Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008.
- Altıntaş, Hayrani. "Dehriyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9: 107-109. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Bâhârî, Abdülvâsi' Nizâmî. *Makâmât-ı Câmî*. Nşr. Necîb Mâyil-i Herevî. Tahrân: Neşr-i Ney, 1371.
- Balyânî, Abdullah b. Mes'ûd. *Mutlak Birlik*. Haz. Ali Vasfi Kurt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Bedirhan, Muhammed. *Abdülğani Nablusi'nin Vahdet-i Vücûd Müdafaası*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2016.

⁷² Abdülvâsi' Nizâmî-yi Bâhârî, *Makâmât-ı Câmî*, nşr. Necîb Mâyil-i Herevî, (Tahrân: Neşr-i Ney, 1371), 95-96. Bu kaynaktan haberdar ettiği için Necdet Tosun hocama müteşekkirim.

648| Kübra Zümriit Orhan. Ehl-i Tasavvufun İbnü'l-Arabî'ye Yönelik Tenkitleri: ...

- Câmî, Nüreddin Abdurrahmân. *Nefehâtü'l-üns min hazarâti'l-kuds*. Thk. Mahmûd Âbidî. Tahrân: İntişârât-ı Sohen, 1386hş.
- Chittick, William. "Ibn 'Arabî and His School". *Islamic Spirituality: Manifestations*. Ed. Seyyid Hüseyin Nasr. New York: SCM Press, 1991.
- Demirci, Kürşat. "Hindistan-Diğer Dinler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18: 92-94. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Demirli, Ekrem. "Vahdet-i Vücûd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 431-435. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Demirli, Ekrem. *İbnü'l-Arabî Metafizigi*. İstanbul: Sûfi Kitap, 2013.
- Demirli, Ekrem. *Sadreddin Konevi'de Bilgi ve Varlık*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- Demirli, Ekrem. "Varlık Olmak Bakımından Varlık İfâdesinin Sûfilerce Yeniden Yorumlanması ve Bu Yorumun Metafizik Sonuçları". *İslâm Araştırmaları Dergisi*. 18 (2007): 27-48.
- Elias, Jamal. *The Throne Carrier of God: The Life and Thought of Ala ad-dawla as-Simnani*. Albany: State University of New York Press, 1995.
- Erginli, Zafer v.dğr. *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. Ed. Zafer Erginli. İstanbul: Kalem Yayınevi, 2006.
- Ertuğrul, İsmâil Fennî. Vahdet-i Vücûd ve İbn Arabî. Haz. Mustafa Kara. İstanbul: İnsan Yayınları, 2008.
- Giovanni, Maria Martini. *'Alâ' al-Dawla al-Simnâni between Spiritual Authority and Political Power*. Leiden/Boston: Brill, 2018.
- Habeşî, Abdullah Muhammed. *Câmiu'ş-şürûh ve'l-havâşî*. 3 cilt. Ebûzabî: el-Mecmaü's-Sekafî, 2004.
- Hakîm, Suad. *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*. Trc. Ekrem Demirli. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2005.
- İbn Haldûn el-Mağribî. *Şifâu's-sâil*. Thk. Muhammed b. Tâvî et-Tancî. İstanbul: Osman Yalçın Matbaası, 1957.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn. "el-Envâr". *Min resâili seyyidî Muhyiddîn İbn Arabî*. Nşr. Abdurrahmân Hasan Mahmûd. Kahire: Âlemü'l-fikr, 1986.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn. *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*. 4 cilt. Bulak, 1269-1272.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn. *İnşâu'd-devâir, Kleinere Schriften des Ibn al-Arabi*. Nşr. Henrik Samuel Nyberg. Leiden: Brill, 1919.
- Kâkî, Kâsim. "Şeyh Alâüddevle-i Simnânî ve Nazariyye-i Vahdet-i Vücûd". *Faslnâme-i Endîşe-i Dînî-yi Dânişgâh-ı Şîrâz* 1/10 (Bahar 2004): 97-122.
- Kârî, Ali. *İbtâlî'l-kavl bi vahdeti'-vücûd ve nakzu nusûsi İbn Arabî*. Thk. Ahmed b. İbrâhim b. Ebi'l-Ayneyn. Dimyat: Mektebetü İbn Abbâs, 2006.
- Kartal, Abdullah. "Alternatif Bir Vahdet-i Vücûd Yorumculuğu: Simnânî, Cîlî ve İmâm-ı Rabbânî Örneği". *I. Uluslararası Sadreddin Konevi Sempozyumu Bildirileri (Konya, 20-21 Mayıs 2008)*. Ed. Hasan Yaşar. 159-173. Konya: Mebkam Yayınları, 2010.
- Kartal, Abdullah. *Abdülkerim Cîlî: Hayatı, Eserleri, Tasavvuf Felsefesi*. İstanbul, İnsan Yayınları, 2003.
- Kâşânî, Abdürrezzâk. *Letâifu'l- a'lâm fi işâreti ehli'l-ilhâm: Tasavvuf Sözlüğü*. Trc. Ekrem Demirli. İstanbul: İz yayıncılık, 2004.
- Kılıç, Mahmûd Erol. "İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20: 493-516. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kılıç, Mahmûd Erol. *Şeyh-i Ekber İbn Arabî Düşüncesine Giriş*. İstanbul: Sûfi Kitap, 2009.
- Köroğlu, Burhan. "Tabiatçılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39: 327-328. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Landolt, Hermann. "Der Briefwechsel zwischen Kâshânî und Simnânî über Wahdet al-Wuğûd". *Der Islam* 50 (1973): 29-81.
- Landolt, Hermann. "Simnânî on Wahdat al-wujûd". *Wisdom of Persia, Collected Papers on Islamic Philosophy and Mysticism*. ed. H. Landolt-M. Mohaghegh. Tahrân: La branche de Téhéran de l'institut des études islamiques de l'Université McGill, 1971: 93-111.
- Mesbahi, Sayed Shahabedin. *The Reception of Ibn 'Arabî's School of Thought by Kubrawî Sufis*. Doktora Tezi, University of California, 2009.
- Mütercim Âsım Efendi. *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*. Haz. Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi. 6 cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013-2014.

- Sarı, Mevlüt. *el-Mevârid: Arapça-Türkçe Lügat*. 2 cilt. İstanbul: Bahar Yayınları, 1980.
- Simnânî, Alâüddevle. "Beyânu'l-ihsân li ehli'l-irfân". *Musannefât-ı Fârsî*. Nşr. Necib Mâyil-i Herevî. Tahran: İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, 1990.
- Simnânî, Alâüddevle. *el-Urve li-ehli'l-halve ve'l-celve*. Nşr. Necib Mâyil-i Herevî. Tahran: İntişârât-ı Mevlâ, 1983.
- Simnânî, Alâüddevle. *Kitâbu'l-kudsiyyât*. Şehit Ali Paşa: 165, 168b-231a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Simnânî, Alâüddevle. *Medâricu'l-meâric minallâhi zi'l-meâric*. Aga Efendi Tanacan: 22, 65a-70b. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Simnânî, Alâüddevle. *Tahzîr an kütübi Muhyiddîn İbnü'l-Arabî*. Aga Efendi Tanacan: 22, 92b. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Sistânî, Emir İkbâl. *Çihil Meclis yâ Risâle-i İkbâliye*. Haz. Necib Mâyil-i Herevî. Tahrân: İntişârât-ı Edîb, 1366.
- Şahinoğlu, Nazif. *Ala al-Davla al-Simnani Hayatı, Eserleri, Kelâm Telakkîsi, Tasavvufî Yeri ve Tasavvufî Görüşleri*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1966.
- Şeyh Mekki: *el-Cânibu'l-garbi fi halli müşkilâti 'ş-Şeyh Muhyiddîn İbnü'l-Arabî: Yavuz Sultan Selim'in Emriyle Hazırlanan İbn Arabî Müdafası*. Trc. Ahmed Neyli. Haz. Halil Baltacı. İstanbul: İlk Harf Yayınları, 2011.
- Şîrâzî, Muhammed Ma'sûm. *Tarâiku'l-hakâik*. Nşr. Muhammed Câfer Mahcûb. 2 cilt. Tahrân: Kitâbhâne-i Senâi, 1339.
- Şîrâzî, Sadrüddîn. *İkâzü'n-nâimîn*. Nşr. Muhsin Müeyyedî. Tahran: Müessesesi-i Motâleât ve Tahkîkât-ı Ferhengî, 1361.
- Şîrâzî, Sadrüddîn (Molla Sadrâ). *İkâzü'n-nâimîn/Kalbin Uyanışı*. Trc. Fevzi Yiğit. İstanbul: Önsöz Yayınları, 2018.
- Tahrâlî, Mustafa. "Ayn ve Ayniyyet". Ahmed Avni Konuk. *Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*. Haz. Mustafa Tahrâlî, Selçuk Eraydın. 4 cilt. İstanbul: İFAV Yayınları, 2011, 9-26.
- Tosun, Necdet. *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî: Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2009.
- Tûsî, Ebû Nasr Serrâc. *el-Lüma'*. Thk. Abdülhalim Mahmûd-Tâhâ Abdülbâkî Sürûr. Mısır: Dârü'l-kütübi'l-hadîse, Bağdat: Mektebetü'l-müsenâ, 1960.
- Yemenî, Nizâm. *Letâif-i Eşrefî*. 2 cilt. Karaçi, 1999.
- Zümrüt Orhan, Kübra. *Alâüddevle Simnânî ve Tasavvufî Görüşleri*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2016.
- Zümrüt Orhan, Kübra. "İsferâyîni, Nüreddîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-1: 647-649. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.